

SHVAĆANJE PRAVNE ZNANOSTI U SUVREMENOJ UDŽBENIČKOJ LITERaturi IZ POZITIVNOPRAVNIH PREDMETA NA PRAVNOM FAKULTETU SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Izv. prof. dr. sc. Luka Burazin*
Svan Relac, mag. iur.**

UDK: 34.01:378.4(497.5 Zagreb)
37.093.4(075.8) (497.5 Zagreb)
DOI: 10.3935/zpfz.72.6.02
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: svibanj 2022.

U radu se raspravlja o izriječkom iskazanom shvaćanju pravne znanosti u obveznoj udžbeničkoj literaturi iz pozitivnopravnih predmeta na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. U prvome se dijelu rada opisuje istraživački problem i postavljaju odgovarajuće hipoteze, navode ciljevi istraživanja, detaljno opisuje korištena metoda kvalitativne analize sadržaja teksta i razrađuju jedinice sadržaja (teme, kategorije i potkategorije). U drugome se dijelu rada utvrđuje koji udžbenici sadržavaju odredbu pravnoznanstvene discipline kojoj pripadaju i/ili pravne znanosti općenito, u kojoj je mjeri sadržavaju, kako određuju predmet, ciljeve i metode pravne znanosti i uključuju li interdisciplinarnost u pravnoznanstvena istraživanja. U trećem se dijelu rada utvrđuje prevladavajuće shvaćanje predmeta, ciljeva i metoda pozitivnopravne znanosti i prevladavajuće shvaćanje o interdisciplinarnosti pravnoznanstvenih istraživanja u analiziranoj udžbeničkoj literaturi. U zaključku se raspravlja o rezultatima istraživanja, utvrđuje u kojoj su mjeri hipoteze potvrđene te se upućuje na moguće dodatne smjerove teorijskih i empirijskih istraživanja (hrvatske) pravne znanosti. Rezultati istraživanja po-

* Dr. sc. Luka Burazin, izvanredni profesor Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Trg Republike Hrvatske 3, 10000 Zagreb; lburazin@unizg.pravo.hr;
ORCID ID: orcid.org/0000-0002-2437-8871

** Svan Relac, mag. iur., asistent Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Trg Republike Hrvatske 3, 10000 Zagreb; srelac@unizg.pravo.hr;
ORCID ID: orcid.org/0000-0002-1087-4962

kazuju da analizirani udžbenici uglavnom sadržavaju barem osnovnu odredbu pravne znanosti, no da se uvelike razlikuju s obzirom na mjesto, obuhvat i način njezine razradbe. Nadalje, prema prevladavajućem shvaćanju, predmet pravne znanosti su opće pravne norme, njezini ciljevi opis i usustavljenje prava te preporučivanje primjerenijih zakonodavnih rješenja i primjerenijeg tumačenja i primjene prava, a metode dogmatska, poredbena i sociološka metoda. Ciljevi i metode pravne znanosti u pravilu se samo navode, bez dodatnog opisa i objašnjenja. Konačno, u manje od polovice udžbenikâ navodi se da pravnoznanstvena istraživanja uključuju neki oblik interdisciplinarnosti, pri čemu je prevladavajuće shvaćanje da se interdisciplinarnost ponajprije sastoji u korištenju spoznajama drugih znanstvenih disciplina.

Ključne riječi: pravna znanost ; metodologija pravne znanosti ; predmet pravne znanosti ; ciljevi pravne znanosti ; metode pravne znanosti ; interdisciplinarnost pravnoznanstvenih istraživanja

1. UVOD

Prema teoretičaru prava Ivanu Padjenu, prevladavajuće je shvaćanje¹ da (pozitivno)pravna znanost (pravna dogmatika) “ima dva cilja: spoznavanje pozitivnog prava (*de lege lata*) i predlaganje novog pozitivnog prava (*de lege ferenda*)”.² Za prvi se cilj prevladavajuće smatra da je “karakteristično znanstveni” i da “može biti postignut objektivnim metodama, tj. može rezultirati intersubjektivno razumljivim i prihvatljivim nalazima (interpretacijama i sistematizacijama pozitivnog prava)”.³ Također, prema Padjenu, prevladavajuće se smatra da su predmet pravne znanosti opće pravne norme, što, kako kaže Padjen, “rječito pokazuje naša pravna literatura – napose udžbenička – koja se malo osvrće na pojedinačne pravne akte – presude, upravna rješenja, ugovore i sl. – a i to uglavnom kao na primjer primjene općih pravnih akata”.⁴ Nadalje, navodi Padjen, prevladavajuće je uvjerenje da pravna znanost *de lege lata* ima dva zadatka: “prvi je interpretacija pozitivnog prava, tj. ustanovljenje značenja ili smisla pravnih normi, a drugi je sistematizacija prava, tj. povezivanje pravnih normi u veće cjeline: pravne institute, grane prava itd.”.⁵ Kad je riječ o metodama ostvarivanja ciljeva i zadataka pravne znanosti, smatra se da je spoznaju prava moguće “po-

¹ Koje Padjen kritizira. Vidi Padjen, I., *Metodologija pravne znanosti: pravo i susjedne discipline*, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 2015., str. 60 – 74.

² *Ibid.*, str. 59.

³ *Ibid.*

⁴ *Ibid.*

⁵ *Ibid.*, str. 59 – 60.

stići različitim tehnikama interpretacije: u osnovi jezičnom (ili gramatičkom) te logičkom i sistematskom (ili logičko-sistematskom), historijskom i teleološkom”, a sistematizaciju (usustavljenje) prava “slijeđenjem kriterija sistematizacije koji su, u većoj ili manjoj mjeri, određeni samim pozitivnim pravom”.⁶

U svojoj rekonstrukciji mogućih djelatnosti pravnih znanstvenika slično govori i teoretičar prava Berislav Perić, čiji je udžbenik⁷ bio višedesetljetna (do 2018. godine) obvezna literatura iz teorije prava na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.⁸ Prema Periću, predmet (pozitivno)pravne znanosti je pozitivno pravo⁹, a pravni znanstvenici (osim stručnog rada u izradbi propisa i sudjelovanja u pripremama stvaranja prava) 1) tumače pravo “radi potrebe njegove ispravne primjene”, tj. objašnjavaju “smisao i sadržaj postojećeg (pozitivnog) prava (tzv. postupak *de lege lata*)”, 2) daju prijedloge i izgrađuju “projekte promjena postojećeg prava (tzv. postupak *de lege ferenda*)”, 3) ocjenjuju postojeće pravo u cjelini ili pojedine njegove institucije sa a) znanstvenoga gledišta (je li pravo u skladu sa znanstveno utvrđenom zakonitošću “općeg društvenog razvoja ili procesa u jednoj sferi društva”), b) etičkog gledišta (je li pravo u skladu s “etičkim načelima i humanizmom koji bi morao vladati u suvremenom svijetu”), c) političkog gledišta (je li pravo u skladu sa “znanstveno utvrđenim” političkim razvojem ljudskog društva), d) stručno-tehničkog gledišta (je li “socijalna ili politička bit nekog pravnog instituta ili pravnog sustava u cjelini našla pogodan tehnički izražaj”) i e) gledišta učinkovitosti (“koliko je pravo djelotvorno u svojoj socijalnoj sredini”).¹⁰

Ocjena sa znanstvenog (zapravo sociološkog), političkog, etičkog gledišta i gledišta učinkovitosti (također sociološkog gledišta), čini se, pretpostavlja interdisciplinarnost pravnih istraživanja barem u tom smislu da se pravni znanstvenici u svojim istraživanjima koriste uvidima (spoznajama) drugih disciplina (sociologije, politologije, historiografije, etike itd.).¹¹ Premda Perić ne navodi

⁶ *Ibid.*, str. 60.

⁷ Perić, B., *Država i pravni sustav*, Informator, Zagreb, 1994. i Perić, B., *Struktura prava*, Informator, Zagreb, 1994.

⁸ Katedra za teoriju prava je 2016. godine, uz udžbenik prof. Perića, uvela i alternativni obvezni udžbenik, Guastini, R., *Sintaksa prava*, Naklada Breza, Zagreb, 2016. (3. izd., 2019.), koji je od 2018. jedina obvezna literatura iz predmeta teorija prava na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.

⁹ Perić, B., *Država i pravni sustav*, Informator, Zagreb, 1994., str. 141 – 142.

¹⁰ Perić, *Struktura prava*, *op. cit.* u bilj. 7, str. 180 – 181.

¹¹ Riječ je o tzv. pomoćnom tipu interdisciplinarnog istraživanja. Vidi Taekema, S.; van Klink, B., *On the Border. Limits and Possibilities of Interdisciplinary Research*, u: van Klink, B.; Taekema, S. (ur.), *Law and Method*, Mohr Siebeck, Tübingen, 2011., str. 11.

izrijekom usustavljenje (sistematizaciju) prava kao cilj pravne znanosti, ono je kao cilj pravne znanosti implicirano u njegovoj općoj tvrdnji da svaka znanost ima dva temeljna cilja: “istražiti i spoznati određene činjenice” (tzv. znanstvena heuristika) i “spoznate činjenice srediti, razvrstati, racionalno povezati, te ih izložiti u harmoničnoj cjelini” (tzv. znanstvena sistematika).¹²

Navedeni uvidi hrvatskih teoretičara prava predstavljaju teorijske rekonstrukcije onoga što pravni znanstvenici navodno doista čine kada prakticiraju pravnu znanost. Polazeći od pretpostavke o točnosti takvih rekonstrukcija, ali i vlastitih spoznaja o hrvatskoj (pozitivno)pravnoj znanosti koje smo stekli osobito tijekom (dodiplomskog i poslijediplomskog) studija prava, u ovome radu empirijski ispituje u kojoj mjeri shvaćanje samih pravnih znanstvenika o pravnoj znanosti (samorefleksija pravnih znanstvenika) odgovara ovim teorijskim rekonstrukcijama. Prema dostupnim nam podatcima, ni u Hrvatskoj ni u (usporedivim) državama iz okruženja (Slovenija, Bosna i Hercegovina, Srbija) dosad nije provedeno ovakvo empirijsko istraživanje samorefleksije pravnih znanstvenika.¹³

¹² Perić, *op. cit.* u bilj. 9, str. 139.

¹³ Kad je riječ o državama u okruženju, u Bosni i Hercegovini je 2021. objavljen zbornik radova koji se pretežno sastoji od osvrtu bosanskohercegovačkih pravnih znanstvenika na povijesni razvoj vlastitih pravnoznanstvenih disciplina i odgovarajućih predmeta koji se izvode u okviru sveučilišnog studija prava. Vidi *Godišnjak Pravnog Fakulteta u Sarajevu*, br. 64., 2021. Međutim, radovi zastupljeni u ovom zborniku nisu empirijska istraživanja samorefleksije pravnih znanstvenika. Izvan neposrednog okruženja, primjer sličnog empirijskog istraživanja o pravnim znanstvenicima (no različitog u ciljevima i metodi od našeg istraživanja) ono je Fione Cownie. Riječ je o istraživanju o britanskim akademskim pravicima metodom intervjua i upitnika. Istraživanje se uvelike usredotočilo na ispitivanje “kulture” i “identiteta” pravnih znanstvenika. U pogledu metodologije, ispitanici su zatraženi da pozicioniraju svoj pristup proučavanju i istraživanju prava na ljestvici kojoj je na jednoj strani “black-letter” pristup, a na drugoj “socio-legal” i “critical legal studies” pristup. Polovica se ispitanika izjasnila kao zagovornici korištenja “interdisciplinarnom”, “sociološko-pravnom” metodom u pravnoj znanosti. Vidi Cownie, F., *Legal Academics*, Hart Publishing, Oxford, 2004., str. 54, 72 i 197. Drugo slično empirijsko istraživanje (no opet različito u cilju i metodi od našeg istraživanja) ono je Mathiasa M. Siemsa i Daithí Mac Síthigh. Riječ je o istraživanju u kojem su, metodom upitnika, koji su ispunjavali pravni znanstvenici pet europskih pravnih fakulteta, prikupljeni i analizirani podatci o, među ostalim, tome koliko često se pravni znanstvenici u svom istraživačkom radu koriste pojedinim pristupima istraživanju prava (analiza zakonodavstva i sudske prakse na način sličan humanističkim znanostima, analiza prava u kontekstu na način sličan društvenim znanostima i analiza pravne prakse na način sličan onomu kojim se koriste pravni praktičari). Vidi Siemsa, M. M.; Síthigh, D. M., *Why Do We Do What We Do? Comparing Legal Methods in Five*

U radu istražujemo kakvo je shvaćanje pravne znanosti u suvremenoj udžbeničkoj literaturi iz pozitivnopravnih predmeta na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, tj. kako sami pravni znanstvenici koji se bave istraživanjem pozitivnog prava razumiju identitet znanstvenih disciplina kojima se bave. Pri tome nastojimo ostvariti dva cilja istraživanja. Prvi je cilj opisati shvaćanje pojedinih pravnoznanstvenih disciplina i/ili pravne znanosti u okviru svakog obveznog pozitivnopravnog predmeta koji se izvodi na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, a drugi utvrditi prevladavajuće shvaćanje pravne znanosti. Istraživanje smo ograničili na tzv. pozitivnopravne znanosti, znanstvene discipline koje se bave istraživanjem pojedinih pravnih grana (skupovima pozitivnopravnih normi kojima su uređeni srodni pravni instituti), poput znanosti građanskog prava, znanosti kaznenog prava, znanosti upravnog prava, znanosti obiteljskog prava.¹⁴

Kao odgovor na istraživački problem shvaćanja pravne znanosti u suvremenoj udžbeničkoj literaturi iz pozitivnopravnih predmeta na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, postavili smo sljedeće (opisne) hipoteze i podhipoteze, koje proizlaze iz prethodno navedenih teorijskih rekonstrukcija pravne znanosti i naših vlastitih iskustava.

H1: Udžbenici iz pozitivnopravnih predmeta na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu koji se koriste kao obvezna literatura u akad. god. 2021./2022. sadržavaju izriječkom iskazanu odredbu pravnoznanstvene discipline kojoj pripadaju i/ili pravne znanosti općenito.

H1.1: Udžbenici sadržavaju posebno poglavlje o pravnoznanstvenoj disciplini kojoj pripadaju i/ili pravnoj znanosti općenito.

H1.2: Udžbenici sadržavaju odredbu predmeta pravnoznanstvene discipline kojoj pripadaju i/ili pravne znanosti općenito.

H1.3: Udžbenici sadržavaju odredbu ciljeva pravnoznanstvene discipline kojoj pripadaju i/ili pravne znanosti općenito.

H1.4: Udžbenici sadržavaju odredbu metoda pravnoznanstvene discipline kojoj pripadaju i/ ili pravne znanosti općenito.¹⁵

Law Schools Through Survey Evidence, u: van Gestel, R.; Micklitz, H.-W.; Rubin, E. L. (ur.), *Rethinking Legal Scholarship. A Transatlantic Dialogue*, Cambridge University Press, New York, 2017., str. 31 – 83.

¹⁴ Istraživanje se ne odnosi na tzv. općeteorijske pravne znanosti (u koje spada opća teorija prava) i povijesnopravne znanosti (u koje spadaju opća i nacionalna pravna povijest te rimsko pravo). Vidi Perić, *op. cit.* u bilj. 9, str. 4.

¹⁵ Osim na vlastitu iskustvu, hipoteza H1 temelji se na činjenici da trenutačni udžbenik iz predmeta sociologija (Zrinščak, S. *et al.*, *Opća sociologija s uvodom u sociologiju prava*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2020.), koji se izvodi na prvoy

H2: Prema prevladavajućem, izrijeком iskazanom shvaćanju pravne znanosti u udžbenicima iz pozitivnopravnih predmeta na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu koji se koriste kao obvezna literatura u akad. god. 2021./2022., predmet pravne znanosti su opće pravne norme (pozitivno pravo, pravno uređenje).

H3: Prema prevladavajućem, izrijeком iskazanom shvaćanju pravne znanosti u udžbenicima iz pozitivnopravnih predmeta na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu koji se koriste kao obvezna literatura u akad. god. 2021./2022., ciljevi pravne znanosti su opis i usustavljenje općih pravnih normi, ocjena (kritika) postojećega pravnog uređenja te preporučivanje novoga pravnog uređenja (diskurs *de lege ferenda*).

H4: U udžbenicima iz pozitivnopravnih predmeta na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu koji se koriste kao obvezna literatura u akad. god. 2021./2022., ciljevi pravne znanosti se u pravilu ne razrađuju podrobno.

H4.1: U udžbenicima se u pravilu ne navodi izrijeком u čemu se sastoji opisivanje pravnih normi.

H4.2: U udžbenicima se u pravilu ne navode kriteriji za usustavljanje općih pravnih normi.

H4.3: U udžbenicima se u pravilu ne navode kriteriji za ocjenjivanje postojećega i preporučivanje novoga pravnog uređenja.

H5: Prema prevladavajućem, izrijeком iskazanom shvaćanju pravne znanosti u udžbenicima iz pozitivnopravnih predmeta na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu koji se koriste kao obvezna literatura u akad. god. 2021./2022., kao cilj pravne znanosti se u pravilu ne navodi davanje preporuka o tumačenju i primjeni pravnih normi hrvatskim sudcima (diskurs *de sententia ferenda*).

H6: Prema prevladavajućem, izrijeком iskazanom shvaćanju pravne znanosti u udžbenicima iz pozitivnopravnih predmeta na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu koji se koriste kao obvezna literatura u akad. god. 2021./2022., osnovne metode pravne znanosti su dogmatska metoda (metode tumačenja, pravnog konstruiranja i usustavljanja prava) i poredbena metoda.

H7: U udžbenicima iz pozitivnopravnih predmeta na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu koji se koriste kao obvezna literatura u akad. god. 2021./2022., metode pravne znanosti u pravilu se samo navode, ali se ne opisuju.

godini studija prava na Pravnom fakultetu u Zagrebu, sadržava čak četiri poglavlja posvećena sociologiji (i sociologiji prava) kao znanosti (Sociologija i njezin predmet, Istraživanje u sociologiji, Razvoj sociologije i sociološke perspektive te Sociologija prava) i razumnom očekivanju da i trenutačni udžbenici iz pravnoznanstvenih predmeta koji se izvode na Pravnom fakultetu u Zagrebu sadržavaju slična poglavlja o pravnoj znanosti.

H8: Prema prevladavajućem, izriječom iskazanom shvaćanju u udžbenicima iz pozitivnopravnih predmeta na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu koji se koriste kao obvezna literatura u akad. god. 2021./2022., pravnoznanstvena istraživanja uključuju određeni stupanj interdisciplinarnosti.

H8.1: Prema prevladavajućem shvaćanju, pravnoznanstvena istraživanja uključuju korištenje spoznajama drugih, nepravničkih znanstvenih disciplina.

U istraživanju se kao temeljna metoda rabila metoda kvalitativne analize sadržaja teksta, tj. sadržaja obvezne udžbeničke literature iz pozitivnopravnih predmeta (obiteljsko pravo, ustavno pravo, pravo informacijskih tehnologija, kazneno pravo, europsko javno pravo, kazneno procesno pravo, građansko pravo, financijsko pravo, međunarodno pravo, građansko procesno pravo, trgovačko pravo, upravno pravo, međunarodno privatno pravo, pomorsko i općeprometno pravo, pravo društava, radno i socijalno pravo). Istraživanjem su obuhvaćeni udžbenici iz svih 16 obveznih pozitivnopravnih predmeta koji se u akad. god. 2020./2021. koriste kao obvezna literatura na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Analiza rezultata provedena je deskriptivnom metodom.

Jedinica analize su udžbenici iz obveznih pozitivnopravnih predmeta jer se u njima najčešće nalazi (ili se opravdano očekuje da se nalazi) barem osnovna odredba znanstvene discipline kojoj pripadaju ili pravne znanosti općenito. Preciznije, jedinica analize su posebna udžbenička poglavlja, potpoglavlja ili odlomci poglavlja u kojima se izriječom iskazuje odredba (koja uključuje predmet, ciljeve i, možebitno, metode) odgovarajuće pravnoznanstvene discipline ili pravne znanosti općenito te uključuju li pravnoznanstvena istraživanja određeni stupanj interdisciplinarnosti. Istraživanje je iznimno obuhvatilo i odredbu predmeta, cilja, metode ili interdisciplinarnosti kada ona nije izriječom iskazana, ali se jasno i razložno može izvesti iz teksta (tzv. implicitna odredba). Istraživanje nije obuhvatilo ostale dijelove udžbenikâ u kojima bi se mogli naći usputni sudovi o predmetu, ciljevima i metodama pravnoznanstvene discipline kojoj pripadaju ili pravne znanosti općenito, a ni one dijelove udžbenikâ iz kojih bi se moglo zaključivati o implicitnoj odredbi odgovarajuće pravnoznanstvene discipline ili pravne znanosti općenito.

Jedinica sadržaja su dvije osnovne teme: odredba pravne znanosti i interdisciplinarnost pravnoznanstvenih istraživanja.

Prva tema (odredba pravne znanosti) podijeljena je u sljedeće kategorije:

- predmet pravnoznanstvene discipline ili pravne znanosti općenito, s potkategorijama:¹⁶
 - opće pravne norme
 - pojedinačne pravne norme
 - povijesni razvoj prava
 - društveni odnosi
 - vrijednosti
- ciljevi pravnoznanstvene discipline ili pravne znanosti općenito, s potkategorijama:¹⁷
 - opis, s dodatnim potkategorijama
 - pravo “u knjigama”, s dodatnim potkategorijama
 - moguća značenja normativnih tekstova
 - vrijedeća tumačenja
 - pravo “u praksi”, s dodatnim potkategorijama
 - sudska praksa
 - norme koje sudci stvarno primjenjuju
 - usustavljenje, s dodatnim potkategorijama
 - racionalni kriteriji vrijednosne suvislosti, potpunosti i dosljednosti
 - klasifikacijske jedinice pravni instituti, pravne grane i pravna područja
 - objašnjenje, s potkategorijama
 - pravno objašnjenje
 - izvanpravno objašnjenje

¹⁶ Za razradbu potkategorija predmeta pravne znanosti kao polazištem smo se, u osnovi, koristili postavkama tzv. integralnih shvaćanja prava. Vidi Visković, N., *Pojam prava*, Pravni fakultet u Splitu, Split, 1976., str. 42.

¹⁷ Za razradbu potkategorija ciljeva pravne znanosti kao polazište smo rabili Kestemont, L., *Handbook on Legal Methodology: From Objective to Method*, Intersentia Publishing, Cambridge, 2018. Za razradbu potkategorija opisa rabili smo Guastini, R., *Sintaksa prava*, Naklada Breza, Zagreb, 2019., str. 397 – 400. Za razradbu potkategorija usustavljenja rabili smo Ratti, G. B., *An Analysis of Some Juristic Techniques for Handling Systematic Defects in the Law*, u: Bustamante, T.; Dahlman, C. (ur.), *Argument Types and Fallacies in Legal Argumentation*, Springer, Dordrecht, 2015., str. 151 – 177 i Visković, N., *Teorija države i prava*, Birotehnika, Zagreb, 2006., str. 268 i d. Za razradu potkategorija preporučivanja rabili smo Ross, A., *On Law and Justice*, Oxford University Press, New York, 2019., str. 416.

- ocjena, s potkategorijama
 - pravna ocjena
 - izvanpravna ocjena
- predviđanje
- preporučivanje, s potkategorijama
 - preporučivanje *de lege ferenda*
 - preporučivanje *de sententia ferenda*
- poboljšanje uvjeta života
- metode pravnoznanstvene discipline ili pravne znanosti općenito, s potkategorijama:¹⁸
 - dogmatska, s dodatnim potkategorijama
 - utvrđivanje izvora prava
 - tumačenje
 - argumentacija
 - utvrđivanje valjanosti, djelovnosti i primjenljivosti normi
 - utvrđivanje normativnih hijerarhija
 - utvrđivanje i rješavanje antinomija
 - utvrđivanje i popunjavanje pravnih praznina
 - konstruiranje neizraženih načela
 - konstruiranje doktrinarnih pojmova
 - klasifikacija normi
 - povijesna
 - poredbena
 - sociološka
 - aksiološka (metoda vrednovanja)

Druga tema (interdisciplinarnost pravnoznanstvenih istraživanja) podijeljena je u sljedeće kategorije: korištenje spoznajama druge znanstvene discipline i korištenje metodama druge znanstvene discipline.¹⁹

¹⁸ Za razradbu potkategorija metoda pravne znanosti rabili smo kao polazište Pavčnik, M., *Teorija prava. Prispjev k razumevanju prava*, GV Založba, Ljubljana, 2020., str. 46 – 55, a za razradbu potkategorija dogmatske metode Guastini, *op. cit.* u bilj. 17.

¹⁹ O različitim tipovima interdisciplinarnosti (u pravnoznanstvenim istraživanjima) vidi Taekema, van Klink, *op. cit.* u bilj. 11, str. 10 – 13.

Analizom sadržaja udžbenika na temelju definiranih tema, kategorija i potkategorija (mjerni instrument) utvrđeno je koji udžbenici iz pozitivnopravnih predmeta na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu sadržavaju odredbu pravnoznanstvene discipline kojoj pripadaju i/ili pravne znanosti općenito, u kojoj je mjeri sadržavaju, kako određuju predmet, ciljeve i metode pravnoznanstvene discipline kojoj pripadaju i/ili pravne znanosti općenito i uključuju li interdisciplinarnost u pravnoznanstvena istraživanja (H1). Nadalje, sumiranjem rezultata analize po pojedinim pozitivnopravnim predmetima utvrđeno je prevladavajuće shvaćanje predmeta, ciljeva i metoda pozitivnopravne znanosti (H2–H7) i prevladavajuće shvaćanje o interdisciplinarnosti pravnoznanstvenih istraživanja (H8) u udžbenicima iz pozitivnopravnih znanosti na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Prevladavajuće je shvaćanje utvrđeno u odnosu na ona shvaćanja koja su izrijekom iskazana, u smislu koji smo prethodno odredili. Prevladavajuće shvaćanje je, dakle, prevladavajuće izrijekom iskazano shvaćanje, određeno u odnosu na one udžbenike koji sadržavaju relevantnu odredbu.

2. REZULTATI ISTRAŽIVANJA PO POJEDINIM POZITIVNOPRAVNIM PREDMETIMA

Tablica 1

Iskazanost odredbe pravnoznanstvene discipline ili pravne znanosti općenito u udžbenicima iz pozitivnopravnih predmeta

Odredba discipline	Udžbenici (broj)	Udžbenici (%)
Iskazana	12	75,00
Neiskazana	4	25,00
Ukupno	16	100,00

Tablica 2

Opseg odredbe pravnoznanstvene discipline ili pravne znanosti općenito u udžbenicima iz pozitivnopravnih predmeta

Opseg odredbe discipline	Udžbenici (broj)	Udžbenici (%)
Predmet, ciljevi i metode	8	50,00
Predmet i ciljevi	4	25,00
Nema	4	25,00
Ukupno	16	100,00

Istraživanje je pokazalo da od 16 udžbenika iz obveznih pozitivnopravnih predmeta koji se izvode na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, njih 12 sadržava izrijekom iskazanu odredbu pravnoznanstvene discipline kojoj pripadaju i/ili pravne znanosti općenito. Riječ je o udžbenicima iz kaznenog prava, međunarodnog prava, financijskog prava, trgovačkog prava, upravnog prava, radnog i socijalnog prava, ustavnog prava, kaznenog procesnog prava, prava društava, obiteljskog prava, građanskog prava i građanskog procesnog prava. Četiri udžbenika ne sadržavaju odredbu odgovarajuće discipline ili pravne znanosti. Riječ je o udžbenicima iz prava informacijskih tehnologija, europskoga javnog prava, međunarodnoga privatnog prava, pomorskog i općeprometnog prava. Od 12 udžbenika koji sadržavaju odredbu odgovarajuće discipline ili pravne znanosti, u njih su osam određeni predmet, ciljevi i metode discipline (udžbenici iz kaznenog prava, trgovačkog prava, upravnog prava, radnog i socijalnog prava, ustavnog prava, kaznenoga procesnog prava, prava društava i građanskoga procesnog prava), a u četiri samo predmet i ciljevi (udžbenici iz obiteljskog prava, međunarodnog prava, financijskog prava, građanskog prava). Dakle, od ukupno 16 udžbenika, predmet i ciljevi disciplina određeni su u njih 12, dok su metode određene u njih 8.

Tablica 3

Mjesto odredbe pravnoznanstvene discipline ili pravne znanosti općenito u udžbenicima iz pozitivnopravnih predmeta

Mjesto odredbe discipline	Udžbenici (broj)	Udžbenici (%)
Posebno (pot)poglavlje	6	37,50
Poseban odlomak	4	25,00
Odlomak o pravnoj znanosti općenito	2	12,50
Nema	4	25,00
Ukupno	16	100,00

Istraživanje je također pokazalo da su mjesto, način i obuhvat određivanja pravnoznanstvenih disciplina ili pravne znanosti općenito u analiziranim udžbenicima vrlo različiti. Samo šest udžbenika (iz kaznenog prava, upravnog prava, radnog i socijalnog prava, trgovačkog prava, međunarodnog prava i financijskog prava) sadržava posebno poglavlje ili potpoglavlje o pravnoznanstvenoj disciplini kojoj pripadaju, pri čemu su u četiri udžbenika (iz kaznenog prava, trgovačkog prava, upravnog prava i radnog i socijalnog prava) određeni pred-

met, ciljevi i metode, a u dva udžbenika (iz međunarodnog prava i financijskog prava) samo predmet i ciljevi znanstvene discipline. Pritom su odgovarajuća poglavlja udžbenika iz kaznenog prava, upravnog prava i radnog i socijalnog prava posvećena isključivo odredbi odgovarajućih pravnoznanstvenih disciplina, (pot)poglavlja udžbenika iz trgovačkog prava posvećena su većim dijelom odredbi pravne znanosti općenito, ali s fokusom na znanost trgovačkog prava, poglavlje udžbenika iz međunarodnog prava posvećeno je manje odredbi znanosti međunarodnog prava, a više njezinoj ulozi u izgradnji međunarodnog prava, a poglavlje udžbenika iz financijskog prava posvećeno je ponajprije financijskom pravu u objektivnom smislu, a podredno znanosti financijskog prava. Nadalje, četiri udžbenika (iz ustavnog prava, kaznenoga procesnog prava, prava društava i obiteljskog prava) sadržavaju poseban odlomak o odgovarajućoj pravnoznanstvenoj disciplini (pri čemu je u udžbeniku iz prava društava riječ o odlomku u okviru poglavlja o izvorima prava društava), a dva udžbenika (iz građanskog – preciznije, stvarnog – prava i građanskog procesnog prava) samo potpoglavlje o pravnoj znanosti općenito u okviru poglavlja o izvorima prava.

Tablica 4

Iskazi o uključenosti interdisciplinarnosti u pravnoznanstvena istraživanja u udžbenicima iz pozitivnopravnih predmeta

Interdisciplinarnost	Svi udžbenici (broj)	Svi udžbenici (%)	Udžbenici koji sadržavaju odredbu pravne znanosti (broj)	Udžbenici koji sadržavaju odredbu pravne znanosti (%)
Iskazana	5	31,25	5	41,67
Neiskazana	11	68,75	7	58,33
Ukupno	16	100,00	12	100

Konačno, istraživanje je pokazalo da se u pet udžbenika (iz kaznenog prava, kaznenoga procesnog prava, financijskog prava, trgovačkog prava i radnog i socijalnog prava) izrijeком navodi da istraživanje odgovarajućeg područja prava (ili prava općenito) uključuje neki stupanj interdisciplinarnosti.

U nastavku se izlažu detaljniji rezultati istraživanja po pojedinim pozitivnopravnim predmetima. Predmeti su poredani prema semestrima pravnog studija u kojima se izvode, počevši od trećega semestra.

2.1. Obiteljsko pravo

Udžbenik iz obiteljskog prava, D. Hrabar *et al.*, *Obiteljsko pravo*, Narodne novine, Zagreb, 2021., ne sadržava posebno poglavlje, ali sadržava poseban odlomak o znanosti obiteljskog prava u okviru poglavlja “Obitelj, obiteljski odnosi i obiteljsko pravo”²⁰ te odlomak o pravnoj znanosti općenito u okviru potpoglavlja “Pravna praksa i pravna znanost” (kao dijela poglavlja “Izvori obiteljskog prava”).²¹ Istraživanje je pokazalo da je u udžbeniku izrijeком iskazana odredba (predmet i ciljevi) znanosti obiteljskog prava, a odredba znanosti obiteljskog prava se dodatno može izvesti i iz izrijeком iskazane odredbe pravne znanosti općenito.

Prema analiziranom odlomku o znanosti obiteljskog prava, predmet te discipline su obiteljski odnosi.²² U analiziranom odlomku nije preciznije određeno misli li se pritom na obiteljske odnose u smislu činjeničnih društvenih odnosa ili u smislu pravnih odnosa među članovima obitelji ili u obama smislovima. Ipak, čini se da se svakako misli barem na obiteljskopravne odnose jer se u poglavlju koje slijedi navodi da je predmet znanosti obiteljskog prava²³ “pravno uređenje posebnih društvenih odnosa koji nastaju među subjektima koji čine obitelj”.²⁴ Ciljevi znanosti obiteljskog prava su, prema analiziranom odlomku, “proučavanje i tumačenje” obiteljskih odnosa i predlaganje zakonskih rješenja.²⁵ Kao kriterij na temelju kojega bi trebalo predlagati nova pravna uređenja navode se “zahtjevi vremena”, uz postizanje “ravnovesj[a] između društveno prihvatljivog ponašanja i prilagodbe društvenim promjenama, a sve radi očuvanja obitelji”.²⁶ U analiziranom tekstu ne navode se izrijeком metode ostvarivanja ciljeva znanosti obiteljskog prava.

²⁰ Hrabar, D. *et al.*, *Obiteljsko pravo*, Narodne novine, Zagreb, 2021., t. 12, str. 6 – 7.

²¹ *Ibid.*, t. 58, str. 33.

²² *Ibid.*, str. 6.

²³ Doduše, u tekstu se rabi izraz “obiteljsko pravo”. No s obzirom na to da je kao predmet obiteljskog prava navedeno pravno uređenje, a ne društveni odnosi, ljudska ponašanja ili stanja stvari, izraz ‘obiteljsko pravo’ očito označava znanost obiteljskog prava kao znanost o pravnom uređenju obiteljskih odnosa, a ne objektivno obiteljsko pravo kao skup pravnih normi kojima se uređuju obiteljski odnosi. O dvosmislenosti izraza poput “građansko pravo”, “ustavno pravo”, “obiteljsko pravo” i njihovoj uporabi za označavanje nekog dijela objektivnog prava, ali i znanstvene discipline kojom se proučava taj dio objektivnog prava, vidi Guastini, *op. cit.* u bilj. 17, str. 30.

²⁴ Hrabar *et al.*, *op. cit.* u bilj. 20, str. 7 (naše ukošenje).

²⁵ *Ibid.*, str. 6.

²⁶ *Ibid.*, str. 6 – 7.

Iz odlomka o pravnoj znanosti općenito dodatno proizlazi da je predmet pravne znanosti, a onda, prema pretpostavci, i znanosti obiteljskog prava, buduće (primjerenije) pravo, a ciljevi ocjena (kritika) postojećeg zakonodavstva, preporučivanje (predlaganje) zakonodavcu novih zakonodavnih rješenja i, čini se, davanje sudcima preporuka o tumačenju i primjeni prava.²⁷ Kada je riječ o cilju opisa prava, iz ovoga odlomka proizlazi da se opis prava sastoji u opisu pravnih normi (“protumačiti smisao i doseg nekog pravnog propisa”²⁸).

U analiziranim odlomcima ne navodi se izrijekom uključuju li obiteljsko-pravna istraživanja određeni stupanj interdisciplinarnosti.

2.2. Ustavno pravo

Udžbenik iz ustavnog prava, B. Smerdel, *Ustavno uređenje europske Hrvatske*, Narodne novine, Zagreb, 2020., ne sadržava posebno poglavlje, ali sadržava odlomak o znanosti ustavnog prava u okviru potpoglavlja “Ustavni tekst, pravna znanost i svakodnevnica” (kao dijelu poglavlja “Provedba ustavnih normi”, koje je pak dio većega poglavlja “Ustav kao pravni akt”).²⁹ Istraživanje je pokazalo da je u udžbeniku izrijekom iskazana odredba (predmet, ciljevi i metode) znanosti ustavnog prava.

Prema analiziranom odlomku, predmet znanosti ustavnog prava su ustav (ili ustavni ugovor) i ostvarivanje sustava ustavnog prava, ciljevi opis ustavnopravnog uređenja i njegova ostvarivanja, a metode “normativna metoda” (koja se sastoji u tumačenju [“čitanju”] ustava ili ustavnog ugovora), ispitivanje javnog mišljenja, sustavno promatranje, statistika i druge metode društvenih istraživanja. Tumačenje ustava (“normativna metoda”) služi opisivanju ustavnopravnog uređenja, a ostale metode služe opisivanju ostvarivanja sustava ustavnog prava (“pravog stanja stvari”).

U analiziranom odlomku nije izrijekom navedeno uključuju li ustavnopravna istraživanja određeni stupanj interdisciplinarnosti.

2.3. Pravo informacijskih tehnologija

Udžbenik iz prava informacijskih tehnologija, D. Dragičević *et al.*, *Pravna informatika i pravo informacijskih tehnologija*, Narodne novine, Zagreb, 2015., ne

²⁷ *Ibid.*, str. 33.

²⁸ *Ibid.*

²⁹ Smerdel, B., *Ustavno uređenje europske Hrvatske*, Narodne novine, Zagreb, 2020., str. 101.

sadržava odgovarajuću jedinicu analize, tj. posebno poglavlje, potpoglavlje ili odlomak u kojem se izriječkom iskazuje odredba znanosti prava informacijskih tehnologija ili pravne znanosti općenito.

2.4. Kazneno pravo

Udžbenik iz kaznenog prava, Ž. Horvatić *et al.*, *Kazneno pravo. Opći dio 1. Kazneno pravo i kazneni zakon*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2016.³⁰, sadržava dva posebna poglavlja o znanosti kaznenog prava, “Kazneno pravo kao znanost kaznenog prava” i “Kaznenopravna znanost i ostale kaznene znanosti”³¹, a odredba discipline se dijelom nalazi i u poglavlju “Načelo zakonitosti i tumačenje kaznenog zakona”.³² Istraživanje je pokazalo da je u udžbeniku izriječkom iskazana odredba (predmet, ciljevi i metode) znanosti kaznenog prava.

Prema udžbeniku, znanost kaznenog prava (u dijelu koji se odnosi na *materijalno* kazneno pravo), uz kaznenopravnu dogmatiku kao svoj “središnji dio”³³, obuhvaća “znanstvenu verifikaciju kaznenopravne povijesti, učenje kaznenopravne filozofije, poredbeno, odnosno komparativno kazneno pravo te, konačno, međunarodno kazneno pravo”.³⁴

Prema analiziranim poglavljima, predmet tako određene znanosti kaznenog prava su: postojeće norme (materijalnog) kaznenog prava, načela i instituti kaznenog prava, sustav pozitivnog kaznenog prava ili “pravo kakvo jest”, prijedlozi budućih kaznenopravnih propisa ili “pravo kakvo bi trebalo biti”, povijesni razvoj kaznenog prava (zakonodavstva), kaznenopravne dogmatike i kaznenopravne filozofije te kazneno zakonodavstvo i sudska praksa različitih suvremenih pravnih sustava.³⁵

Prema analiziranim poglavljima, ciljevi znanosti kaznenog prava su: opis kaznenopravnog uređenja³⁶, usustavljenje (sistemizacija) normi kaznenog

³⁰ Uz ovu knjigu, udžbenik čine i sljedeće knjige: Horvatić, Ž. *et al.*, *Kazneno pravo. Opći dio 2. Kazneno djelo i kaznenopravne sankcije*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2017. i Cvitanović, L. *et al.*, *Kazneno pravo. Posebni dio*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2017.

³¹ Horvatić, Ž. *et al.*, *Kazneno pravo. Opći dio 1. Kazneno pravo i kazneni zakon*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2016., str. 12 – 13 i 42 – 52.

³² *Ibid.*, str. 129 – 132.

³³ *Ibid.*, str. 42.

³⁴ *Ibid.*, str. 43.

³⁵ *Ibid.*, str. 12 – 13 i 42 – 44.

³⁶ U udžbeniku se izriječkom navodi sintagma *de lege lata*, što se obično rabi kao stručni termin za istraživanje koje se sastoji u opisivanju postojećeg prava. Vidi *ibid.*, str. 12

prava, oblikovanje i definiranje načela i instituta kaznenog prava³⁷, objašnjenje temeljnih pojmova, odnosno instituta i načela kaznenog prava³⁸, ocjena (kritika) postojećega kaznenog zakonodavstva³⁹, predlaganje promjena (“boljih rješenja”) *de lege ferenda*⁴⁰, doprinos tumačenju⁴¹ i primjeni kaznenog prava⁴², opis i vrednovanje povijesnog razvoja kaznenog prava, kaznenopravne dogmatike i kaznenopravne filozofije⁴³, zaključivanje o “civilizacijskim, političkim, filozofskim i pravnim odrednicama, posebnostima, prednostima i nedostacima” uspoređenih suvremenih kaznenopravnih sustava (tj. ocjena stranog prava)⁴⁴ te “poboljšanje uvjeta života u modernoj društvenoj zajednici, povećanje pravne sigurnosti i stupnja zaštite napose najvažnijih pravnih dobara, prije svega temeljnih sloboda i prava čovjeka, ali i svih ostalih vrijednosti zaštićenih ustavom i međunarodnim pravom”.⁴⁵

Kao metode znanosti kaznenog prava navedene su, pod nazivom “standardne metode znanstvenog istraživanja”, induktivna i deduktivna metoda, metoda analize i sinteze, metoda apstrakcije i konkretizacije, metoda generalizacije i specijalizacije, metoda klasifikacije, metoda deskripcije, metoda kompilacije, komparativna (poredbena) metoda, statistička metoda, povijesna metoda i metoda tzv. generalizirajuće apstrakcije.⁴⁶ Od navedenih je metoda posebno definirana metoda generalizirajuće apstrakcije, kao metoda kojom se “iz kompleksa konkretnih činjenica životnih pojava i događaja utvrđuju [...] zajednički elementi na temelju kojih se izvodi apstraktan pojam koji obuhvaća konkretne događaje, i to tako da je iz njih uopćio, odnosno generalizirao pravno relevantne sadržaje, a zanemario, odnosno apstrahirao one irelevantne”.⁴⁷ Tom se metodom, “na temelju obilježja pojedinih kaznenih djela konstruira opći pojam kaznenog djela, odnosno pozitivne i negativne pretpostavke zajedničke svim djelima”.⁴⁸ Metoda generalizirajuće apstrakcije tako se, čini se, predstavlja kao

i 43.

³⁷ *Ibid.*, str. 12.

³⁸ *Ibid.*, str. 42.

³⁹ *Ibid.*

⁴⁰ *Ibid.*, str. 12 i 42.

⁴¹ Vjerojatno se misli na doprinos postavki kaznenopravne doktrine (sudačkom) pripisivanju značenja kaznenopravnim odredbama.

⁴² Horvatić *et al.*, *op. cit.* u bilj. 31, str. 12.

⁴³ *Ibid.*, str. 43.

⁴⁴ *Ibid.*, str. 44.

⁴⁵ *Ibid.*, str. 45.

⁴⁶ *Ibid.*, str. 42.

⁴⁷ *Ibid.*

⁴⁸ *Ibid.*, str. 42 – 43.

metoda koja služi konstruiraju doktrinarних pojmova.⁴⁹ Konačno, premda se metode tumačenja u analiziranim posebnim poglavljima o znanosti kaznenog prava ne navode izrijekom kao metode znanosti kaznenog prava, iz činjenice da je u poglavlju “Načelo zakonitosti i tumačenje kaznenog zakona” doktrinarno tumačenje definirano kao “utvrđivanje sadržaja i smisla zakona od pravnih znanstvenika, profesora prava preko znanstvenih radova, publikacija i sl.”⁵⁰ i da su u nastavku opisane pojedine metode tumačenja (gramatičko, logičko, povijesno, sustavno, usporedno i teleološko), da su kao jedan od predmeta znanosti kaznenog prava naznačene postojeće kaznenopravne norme, a kao jedan od ciljeva opis kaznenopravnog uređenja, moguće je zaključiti da i metode tumačenja pripadaju metodama znanosti kaznenog prava.

Iz udžbenika proizlazi da kaznenopravna istraživanja uključuju određeni stupanj interdisciplinarnosti. Ostvarivanju ciljeva znanosti kaznenog prava pridonosi niz nepravni znanstvenih disciplina, tzv. ostalih kaznenih znanosti, poput kriminologije, viktimologije, penologije, kriminalistike i politike suzbijanja kažnjivih ponašanja.⁵¹ Iako se izrijekom ne navodi o kojem je tipu interdisciplinarnosti riječ, iz teksta implicitno proizlazi da je riječ ponajprije o korištenju spoznajama navedenih znanstvenih disciplina u kaznenopravnim istraživanjima.

2.5. Kazneno procesno pravo

Udžbenik iz kaznenog procesnog prava, D. Krapac, *Kazneno procesno pravo. Prva knjiga: Institucije*, Narodne novine, Zagreb, 2020., ne sadržava posebno

⁴⁹ Doduše, nije posve jasno kako se iz “konkretnih činjenica životnih pojava i događaja” mogu konstruirati pravnodoktrinarni pojmovi. Inače, navedenu metodu se na drugom mjestu u udžbeniku određuje i kao suvremenu *nomotehničku* metodu koja se rabi u zakonodavstvu kako bi se izbjegla kazuistika i nepotrebno opterećivanje zakonskog teksta, što zapravo odgovara citiranoj definiciji metode. Vidi *ibid.*, str. 129 – 130. Za preciznije određenje metode generalizirajuće apstrakcije kao metode kojom se “iz konkretnih *pojmov* izdvaja ono što im je zajedničko i tako stvara širi pojam, koji obuhvaća to zajedničko i time (djelomično, u onome što je zajedničko s drugim pojmovima) i konkretne pojmove” (naše ukošenje), vidi Lukić, R. D., *Metodologija prava*, SANU, Beograd, 1977., str. 139. O izvedenim (pravno neobvezujućim) normativnim pojmovima pravne znanosti (pravne dogmatike i pravne teorije) vidi Visković, N., *Jezik prava*, Naprijed, Zagreb, 1989., str. 60 – 62. O pravnoznanstvenim definicijama normativnih i nenormativnih pravnih pojmova vidi *ibid.*, str. 36 – 40 (konstruiranje pojmova “na osnovi uopćavanja značenjskih sadržaja iz pravnih normi ili uvidom u same pravne odnose, pravna vrednovanja i relacije među pravnim normama”, str. 36).

⁵⁰ Horvatić *et al.*, *op. cit.* u bilj. 31, str. 131.

⁵¹ *Ibid.*, str. 44 – 45.

poglavlje, ali sadržava posebna dva odlomka o znanosti kaznenoga procesnog prava (ili, kako se naziva u udžbeniku, teoriji kaznenoga procesnog prava) u okviru potpoglavlja “Cilj i svrha kaznenog procesnog prava” (kao dijelu poglavlja “Kazneni postupak i kazneno procesno pravo”).⁵² Istraživanje je pokazalo da je u udžbeniku izrijekom iskazana odredba (predmet, ciljevi i metode) znanosti kaznenoga procesnog prava.

Prema analiziranom tekstu, predmet znanosti kaznenoga procesnog prava su: norme kaznenoga procesnog prava⁵³, jezično-normativni iskazi uređenja kaznenog postupka⁵⁴ i norme kaznenoga procesnog prava stranih pravnih sustava.⁵⁵

Ciljevi znanosti kaznenoga procesnog prava su: opis normi kaznenoga procesnog prava⁵⁶, usustavljenje (sistemizacija) pravnog uređenja kaznenog postupka⁵⁷, ocjena utemeljenosti i racionalnosti pojedinih procesnih formi i instituta⁵⁸ i preporučivanje *de lege ferenda*.⁵⁹ Kada je riječ o ocjenjivanju postojećeg prava i preporučivanju *de lege ferenda*, oni se temelje na a) spoznajama o stranim sustavima kaznenoga procesnog prava dobivenima poredbenom metodom i b) rezultatima tzv. pomoćnih znanosti znanosti kaznenoga procesnog prava (kriminalistika, sudska medicina, sudska psihijatrija, socijalna odnosno sudska psihologija i dio pravne sociologije).⁶⁰

Kao metode znanosti kaznenoga procesnog prava navode se metode tumačenja (jezična, logička, povijesna, sustavna i teleološka) i poredbena metoda.⁶¹

Iz udžbenika proizlazi da istraživanja kaznenoga procesnog prava uključuju određeni stupanj interdisciplinarnosti. Ostvarivanje pravnog uređenja kaznenog postupka u stvarnosti, tj. “faktičn[e] uvjet[e] za poduzimanje konkretnih procesnih radnji i mjera” istražuje niz gore navedenih tzv. pomoćnih znanosti

⁵² Krapac, D., *Kazneno procesno pravo. Prva knjiga: Institucije*, Narodne novine, Zagreb, 2020., t. 12-13, str. 10 – 11.

⁵³ *Ibid.*, str. 10.

⁵⁴ *Ibid.*

⁵⁵ *Ibid.*, str. 11.

⁵⁶ Što proizlazi iz tvrdnje da znanost kaznenoga procesnog prava “analizira jezično-normativne iskaze... svim standardnim metodama tumačenja” “kako bi se što lakše mogao ustanoviti ... pravi smisao” normi kaznenoga procesnog prava te određenja znanosti kaznenoga procesnog prava kao pravnodogmatičke znanosti. *Ibid.*, str. 10.

⁵⁷ *Ibid.*

⁵⁸ *Ibid.*, str. 11.

⁵⁹ *Ibid.*

⁶⁰ *Ibid.*

⁶¹ *Ibid.*, str. 10 – 11.

znanosti kaznenoga procesnog prava.⁶² Interdisciplinarnost se sastoji u korištenju spoznajama (često empirijskih) istraživanja tih znanosti.⁶³

2.6. Europsko javno pravo

Udžbenik iz europskoga javnog prava, T. Čapeta i S. Rodin, *Osnove prava Europske unije*, Narodne novine, Zagreb, 2018., ne sadržava odgovarajuću jedinicu analize, tj. posebno poglavlje, potpoglavlje ili odlomak u kojem se izrijekom iskazuje odredba znanosti europskoga javnog prava ili pravne znanosti općenito.

2.7. Građansko pravo

Udžbenici iz građanskog prava obuhvaćaju sljedeće knjige: P. Klarić i M. Vedriš, *Građansko pravo*, Narodne novine, Zagreb, 2014., N. Gavella *et al.*, *Stvarno pravo*, Narodne novine, Zagreb, 2007. te N. Gavella i V. Belaj, *Nasljedno pravo*, Narodne novine, Zagreb, 2008. Nijedan od navedenih udžbenika ne sadržava odgovarajuću jedinicu analize u kojoj je izrijekom iskazana odredba znanosti građanskog prava.⁶⁴ Međutim, udžbenik *Stvarno pravo* sadržava odredbu pravne znanosti općenito, u potpoglavlju “Pravna znanost” u okviru poglavlja “Dopunski izvori” (koje je dio poglavlja “Pravni izvori stvarnog prava”).⁶⁵

Prema udžbeniku *Stvarno pravo*, predmet pravne znanosti su pravne norme, fenomen prava uopće, djelovanje prava u ljudskom društvu, bit i cilj svakoga pojedinog pravnog instituta i svake pravne grane, a ciljevi usustavljanje pravnih normi te preporučivanje boljih rješenja *de lege ferenda* i *de sententia ferenda*.⁶⁶ U analiziranom poglavlju ne navode se metode pravne znanosti. Također, ne govori se o interdisciplinarnosti pravnoznanstvenih istraživanja.

⁶² *Ibid.*, str. 11.

⁶³ *Ibid.*

⁶⁴ Općenito u pogledu (hrvatske) udžbeničke literature iz građanskog prava (*civila*) na to upozorava i A. Radolović: “Naime, već prvo ‘zavirivanje’ u temeljnu udžbeničku materiju pokazat će nam iznenađujuću činjenicu – da u temeljnoj literaturi *civila* ili nema mnogo riječi o znanosti *civila* ili se o tome čak uopće ne govori”, upozoravajući da “[m]arginalizacija problema nosi u sebi i opasnost marginalizacije cjelokupnoga građanskog prava kome onda prijete neugodna sudbina zastoja i nazadovanja u razvoju”. Radolović, A., *Pravna znanost kao izvor građanskog prava*, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, vol. 41, br. 1, 2020., str. 177.

⁶⁵ Gavella, N. *et al.*, *Stvarno pravo*, Narodne novine, Zagreb, 2007., str. 50.

⁶⁶ *Ibid.*

2.8. Financijsko pravo

Udžbenik iz financijskog prava, B. Jelčić *et al.*, *Financijsko pravo i financijska znanost*, Narodne novine, Zagreb, 2008., sadržava potpoglavlje o znanosti financijskog prava “Pojam i predmet financijskog prava”, u kojem se pretežno raspravlja o pojmu financijskog prava u objektivnom smislu (tj. u smislu skupa pravnih normi kojima su uređeni financijski odnosi do kojih dolazi pri obavljanju financijske djelatnosti države i utvrđenih javnopravnih tijela), a manjim dijelom o pojmu financijskog prava u smislu posebne pravnoznanstvene discipline.⁶⁷ Istraživanje je pokazalo da je u udžbeniku izrijekom iskazana odredba (predmet i ciljevi) znanosti financijskog prava.

Prema analiziranom tekstu, predmet znanosti financijskog prava su: financijskopравни odnosi, propisi kojima je regulirana financijska djelatnost države i javnopravnih organa, osnovna načela pravnog uređivanja financijskih odnosa, postojeća praksa primjene financijskopravnih normi i uvjeti za usavršavanje financijskog zakonodavstva.⁶⁸

Kao ciljevi znanosti financijskog prava navode se sljedeći: opis financijskopravnih normi⁶⁹, objašnjenje pravne opravdanosti⁷⁰ nastanka, postojanja i prestanka financijskopravnih odnosa, utvrđivanje osnovnih načela pravnog uređivanja financijskih odnosa, usustavljenje materije financijskog prava, preporučivanje *de lege ferenda*, opis postojeće prakse primjene financijskopravnih normi te utjecanje na “pronalaženje i upotrebu odgovarajućih termina za procese i pojave koji su povezani s financijskom djelatnošću države i određenih javnopravnih tijela”.⁷¹

Analizirano potpoglavlje ne sadržava odredbu metode znanosti financijskog prava.

Premda se u analiziranom potpoglavlju ne govori o interdisciplinarnosti financijskopravnih istraživanja, interdisciplinarnost je izrijekom istaknuta u uvodnom poglavlju udžbenika, gdje se navodi da je znanost financijskog prava usko povezana s financijskom znanošću (koja izučava financijsku djelatnost

⁶⁷ Jelčić, B. *et al.*, *Financijsko pravo i financijska znanost*, Narodne novine, Zagreb, 2008., str. 34 – 39.

⁶⁸ *Ibid.*, str. 39.

⁶⁹ Što proizlazi iz tvrdnje da “nije ni čudno da se pridaje sve veća važnost *poznavanju* i izučavanju (analiziranju, komentiranju) propisa kojima je regulirana financijska djelatnost države i javnopravnih organa” (ukošenje naše). *Ibid.*

⁷⁰ Vjerojatno se misli na opisivanje (objašnjenje) pravnih pretpostavki nastanka, postojanja i prestanka financijskopravnih odnosa.

⁷¹ Jelčić *et al.*, *op. cit.* u bilj. 67, str. 39.

javnog sektora⁷²), da se s njome međusobno isprepleće i dopunjuje, te da “izučavanje financijskog prava zahtijeva poznavanje ekonomskih, socijalnih, psiholoških, političkih, organizacijsko-tehničkih i drugih ciljeva i učinaka primjene pravnih propisa kojima je regulirana materija prikupljanja sredstava od strane države i drugih javnopravnih tijela, upravljanje njima, raspodjele tih sredstava kao i njihova trošenja”.⁷³ Iako se izriječkom ne navodi o kojem je tipu interdisciplinarnosti riječ, iz teksta proizlazi da interdisciplinarnost uključuje barem korištenje spoznajama financijske znanosti u financijskopравnim istraživanjima.

2.9. Međunarodno pravo

Udžbenik iz međunarodnog prava, J. Andrassy *et al.*, *Međunarodno pravo 1*, Školska knjiga, Zagreb, 2010.⁷⁴, sadržava posebno poglavlje o znanosti međunarodnog prava “Uloga pravne znanosti u izgradnji međunarodnoga prava”.⁷⁵ Istraživanje je pokazalo da je u udžbeniku izriječkom iskazana odredba (predmet i ciljevi) znanosti međunarodnog prava.

Prema analiziranom poglavlju, predmet znanosti međunarodnog prava je međunarodno pravo⁷⁶, tj. sustav pravnih pravila koja uređuju odnose u međunarodnoj zajednici priznatih subjekata.⁷⁷ Ciljevi znanosti međunarodnog prava su spoznavanje i prikazivanje postojećeg prava (što se označava kao “pravi” zadatak međunarodnopravne znanosti) te njegova izgradnja i usavršavanje.⁷⁸ U analiziranom se poglavlju ne navode metode znanosti međunarodnog prava. Također, ne govori se o tome uključuju li međunarodnopravna istraživanja određeni stupanj interdisciplinarnosti.

⁷² Preciznije, financijska znanost izučava “modalitete prikupljanja, upravljanja (gospodarenja...) [sredstvima financiranja propisima utvrđenih javnih potreba], raspodjele i trošenja tih sredstava, kao i raznovrsne učinke koje prikupljanje sredstava od strane države i drugih javnopravnih tijela, upravljanje njima te njihova raspodjela i trošenje imaju na fizičke i pravne osobe, kao i na nacionalno gospodarstvo u cjelini”. *Ibid.*, str. 3.

⁷³ *Ibid.*

⁷⁴ Uz ovu knjigu, udžbenik čine i knjige: Andrassy, J. *et al.*, *Međunarodno pravo 2*, Školska knjiga, Zagreb, 2012. i Andrassy, J. *et al.*, *Međunarodno pravo 3*, Školska knjiga, Zagreb, 2006.

⁷⁵ Andrassy, J. *et al.*, *Međunarodno pravo 1*, Školska knjiga, Zagreb, 2010., str. 62 – 64.

⁷⁶ *Ibid.*, str. 63.

⁷⁷ *Ibid.*, str. 1.

⁷⁸ *Ibid.*, str. 62.

2.10. Građansko procesno pravo

Udžbenik iz građanskoga procesnog prava, S. Triva; M. Dika, *Građansko parnično procesno pravo*, Narodne novine, Zagreb, 2004., sadržava posebno poglavlje o znanosti građanskoga procesnog prava “Pravna znanost” u okviru poglavlja “Izvori hrvatskog građanskog parničnog procesnog prava”⁷⁹, a odredba znanstvene discipline dijelom je sadržana i u poglavlju “Značenje interpretacije pravnih izvora procesnog prava”.⁸⁰ Istraživanje je pokazalo da je u udžbeniku izrijeком iskazana odredba (predmet, ciljevi i metode) znanosti građanskoga procesnog prava.

Prema analiziranom tekstu, predmet znanosti građanskoga procesnog prava su: procesnopravni propisi⁸¹, procesne institucije, pojmovi koji se rabe u zakonskim tekstovima i razvojne tendencije procesnih institucija.⁸² Ciljevi znanosti građanskoga procesnog prava su: usustavljenje procesnopravnih normi (procesnih institucija), opis instituta građanskoga procesnog prava (“otkrivanje smisla procesnih institucija”), preporučivanje boljih rješenja *de lege ferenda* i *de sententia ferenda* te utvrđivanje razvojnih tendencija procesnih institucija.⁸³ U analiziranom se tekstu ne navode izrijeком metode znanosti građanskoga procesnog prava, ali je moguće zaključiti da su to metode tumačenja (gramatičko, logičko, teleološko i sustavno tumačenje, uz korištenje argumentom pravičnosti i razboritosti).⁸⁴

U analiziranim se poglavljinama ne govori o tome uključuju li pravnoznanstvena istraživanja građanskoga procesnog prava određeni stupanj interdisciplinarnosti.

2.11. Trgovačko pravo

Udžbenik iz trgovačkog prava, A. Goldštajn, *Trgovačko ugovorno pravo. Međunarodno i komparativno*, Narodne novine, Zagreb, 1991., sadržava dva poglavlja o (trgovačko)pravnoj znanosti, “Doktrina” (u okviru prvoga dijela knjige “Uvod u trgovačko pravo”)⁸⁵ i “Pravna nauka” (u okviru poglavlja “Izvori privrednog

⁷⁹ Triva, S.; Dika, M., *Građansko parnično procesno pravo*, Narodne novine, Zagreb, 2004., str. 45.

⁸⁰ *Ibid.*, str. 45 – 47.

⁸¹ *Ibid.*, str. 46.

⁸² *Ibid.*, str. 45.

⁸³ *Ibid.*

⁸⁴ *Ibid.*, str. 46.

⁸⁵ Goldštajn, A., *Trgovačko ugovorno pravo. Međunarodno i komparativno*, Narodne novine,

prava” u drugome dijelu knjige),⁸⁶ a odredba discipline i pravne znanosti općenito dijelom je sadržana i u poglavlju “Komparativno trgovačko ugovorno pravo” (u okviru prvoga dijela knjige)⁸⁷ i zadnjem odlomku poglavlja “Sudska i arbitražna praksa” (u okviru poglavlja “Izvori privrednog prava”).⁸⁸ Istraživanje je pokazalo da je u udžbeniku izrijekom iskazana odredba (predmet, ciljevi i metode) znanosti trgovačkog prava.

Prema analiziranim poglavljima, predmet znanosti trgovačkog prava su: odredbe zakona i načelna stajališta sudova, živuće pravo (“pravo koje živi... kako se ostvaruje kroz zakon, poslovnu i sudsku praksu i znanost”)⁸⁹, strana prava⁹⁰, sadržaj pravne norme⁹¹, buduće pravo (prijedlozi izmjena postojećih normativnih rješenja i donošenja novih)⁹², prijedlozi kriterija za odlučivanje u praksi (sudskoj, administrativnoj, arbitražnoj)⁹³ te uzroci stvaranja prava i društveni učinci prava.⁹⁴

Kao ciljevi znanosti trgovačkog prava određuju se: opis prava (“kakvo je pravo”)⁹⁵, usustavljenje prava⁹⁶, popravljnje/poboljšanje postojećeg prava i preporučivanje novih rješenja *de lege ferenda* i kriterija odlučivanja *de sententia ferenda*⁹⁷, ocjena (kritika) normativnih akata, sudske i arbitražne prakse⁹⁸ i objašnjenje uzroka stvaranja prava i njegove uloge u društvu.⁹⁹ Pritom se kao kriteriji za davanje preporuka *de lege* i *de sententia ferenda* izrijekom navode vrijednosna mjerila “dana putem općih misli vodilja, načela koja treba konkretizirati u vezi

Zagreb, 1991., str. 74 – 79.

⁸⁶ *Ibid.*, str. 173 – 175.

⁸⁷ *Ibid.*, str. 19 – 20.

⁸⁸ *Ibid.*, str. 172 – 173.

⁸⁹ *Ibid.*, str. 19. Premda se navedeni predmeti navode kao predmeti komparativnoga trgovačkog ugovornog prava, iz analiziranih poglavlja proizlazi da je riječ i o predmetima pravne znanosti općenito, a onda i znanosti trgovačkog prava. Vidi primjerice: “Nasuprot modernoj praksi, na nekim se pravnim fakultetima više pažnje pridaje teoretskim modelima jednog idealnog prava nego važećem pravu, odnosno onom koje se u praksi probilo... Izlaganja koja za temelj uzimaju tekst zakona i na tome grade sliku o pravu nisu drugo no *academic exercise* u svijetu iluzija”. *Ibid.*, str. 75.

⁹⁰ *Ibid.*, str. 19.

⁹¹ *Ibid.*, str. 173.

⁹² *Ibid.*, str. 76 i 174 – 175.

⁹³ *Ibid.*, str. 79 i 174 – 175.

⁹⁴ *Ibid.*, str. 173.

⁹⁵ *Ibid.*

⁹⁶ *Ibid.*, str. 19. i 79.

⁹⁷ *Ibid.*, str. 19, 76 i 174 – 175.

⁹⁸ *Ibid.*, str. 175.

⁹⁹ *Ibid.*, str. 173.

s ukupnom povezanosti normi”.¹⁰⁰ Kao izvori spoznaja za davanje preporuka navode se uvidi poredbenih studija o pravu razvijenijih sredina¹⁰¹ te (implicitno) uvidi pravne sociologije i pravne filozofije.¹⁰²

Kao metode znanosti trgovačkog prava navode se: pravna metoda (koja se, čini se, odnosi na metode opisivanja postojećeg prava)¹⁰³, poredbena metoda¹⁰⁴ i sociološka metoda (kojom se “proučava društvene uzroke koji su doveli do ... stvaranja [norme] pa nam stoga primjena te metode omogućuje da proučavamo vezu između sadržaja pravne norme i društva”).¹⁰⁵

Kada je riječ o interdisciplinarnosti istraživanja, u udžbeniku se izrijeком navodi da znanost (dogmatika) trgovačkog prava, osobito u dijelu u kojem daje preporuke *de lege ferenda* (područje pravne politike), treba surađivati s pravnom filozofijom i pravnom sociologijom.¹⁰⁶

2.12. Upravno pravo

Udžbenik iz upravnog prava, I. Borković, *Upravno pravo*, Narodne novine, Zagreb, 2002., sadržava tri poglavlja o znanosti upravnog prava, “Nastanak i razvoj upravnog prava i znanosti upravnog prava”¹⁰⁷, “Razvoj upravnog prava i znanosti upravnog prava u Hrvatskoj”¹⁰⁸ i “Predmet znanosti upravnog prava”¹⁰⁹ te potpoglavlje “Odnos znanosti upravnog prava i znanosti o upravi” (u okviru poglavlja “Odnos upravnog prava prema drugim pravnim granama”).¹¹⁰ Istraživanje je pokazalo da je u udžbeniku izrijeком iskazana odredba (predmet, ciljevi i metode) znanosti upravnog prava.

Kao predmet znanosti upravnog prava navodi se: upravno pravo kao skup općih pravnih normi¹¹¹, tj. “skup pravnih pravila kojima se reguliraju opća pitanja vezana za javnu upravu kao što su: organizacija uprave, njeno djelovanje i ovlaštenja, procedura postupanja, odgovornost nosilaca upravnih funkcija, njihov položaj i prava, pravna sredstva koja subjekti mogu koristiti prema upravi i

¹⁰⁰ *Ibid.*, str. 79 i 175 (opća pravna načela).

¹⁰¹ *Ibid.*, str. 19 i 79.

¹⁰² *Ibid.*, str. 76.

¹⁰³ *Ibid.*, str. 173.

¹⁰⁴ *Ibid.*, str. 19 – 20, 174 i 175.

¹⁰⁵ *Ibid.*, str. 173.

¹⁰⁶ *Ibid.*, str. 76.

¹⁰⁷ Borković, I., *Upravno pravo*, Narodne novine, Zagreb, 2002., str. 41 – 48.

¹⁰⁸ *Ibid.*, str. 52 – 55.

¹⁰⁹ *Ibid.*, str. 55 – 57.

¹¹⁰ *Ibid.*, str. 61.

¹¹¹ *Ibid.*, str. 42, 55 i 61.

način njihova korištenja kao i sustav kontrole koji se nad upravom provodi”¹¹², upravnopravni odnosi¹¹³ i povijesni tijek razvoja upravnog prava.¹¹⁴

Iz analiziranog teksta proizlazi da su ciljevi znanosti upravnog prava: opis upravnog prava¹¹⁵, usustavljenje i sređivanje normi upravnog prava¹¹⁶, izgrađivanje i razvijanje vlastitih upravnopravnih instituta prilagođenih novim društvenim potrebama (preporučivanje *de lege ferenda*)¹¹⁷ te opis povijesnog razvoja upravnog prava¹¹⁸, a kao metoda je izrijekom navedena samo poredbena (komparativna) metoda.¹¹⁹ Pritom se kao izvori spoznaja pri davanju preporuka *de lege ferenda* navode uvidi do kojih je znanost upravnog prava došla primjenom poredbene metode.

U analiziranim se poglavljima ne govori o tome uključuju li upravnopravna istraživanja određeni stupanj interdisciplinarnosti.

2.13. Međunarodno privatno pravo

Udžbenik iz međunarodnoga privatnog prava, K. Sajko, *Međunarodno privatno pravo*, Narodne novine, Zagreb, 2009., ne sadržava odgovarajuću jedinicu analize, tj. posebno poglavlje, potpoglavlje ili odlomak u kojem se izrijekom iskazuje odredba znanosti međunarodnoga privatnog prava ili pravne znanosti općenito. Doduše, u udžbeniku postoji opsežno poglavlje (“Povijesni razvoj i moderno stanje”) u kojem se, među ostalim, izlaže povijesni razvoj doktrinarnih postavki i teorija o međunarodnome privatnom pravu (u smislu skupa pravnih normi kojima se uređuju privatnopravne situacije s međunarodnim obilježjem) i pojedinih instituta međunarodnoga privatnog prava.¹²⁰ Međutim, premda je iz ovoga poglavlja moguće izvesti određene zaključke o doktrinarnom radu u području znanosti međunarodnoga privatnog prava i njezinim rezultatima, u njemu nema usredotočene refleksije o identitetu ove znanosti i odredbe njezina predmeta, ciljeva i metoda.

¹¹² *Ibid.*, str. 57.

¹¹³ *Ibid.*, str. 52: “društveni odnosi koji nastaju u procesu primjene normi upravnog prava”. Ovdje se očito misli na upravnopravne odnose. O upravnopravnim odnosima detaljnije vidi *ibid.*, str. 61 – 65.

¹¹⁴ *Ibid.*, str. 55.

¹¹⁵ *Ibid.*, str. 42.

¹¹⁶ *Ibid.*, str. 42 i 61.

¹¹⁷ *Ibid.*, str. 55.

¹¹⁸ *Ibid.*

¹¹⁹ *Ibid.*

¹²⁰ Sajko, K., *Međunarodno privatno pravo*, Narodne novine, Zagreb, 2009., str. 17 – 42.

2.14. Pomorsko i općeprometno pravo

Udžbenik iz pomorskog i općeprometnog prava, D. Pavić, *Pomorsko imovinsko pravo*, Književni krug, Split, 2006., ne sadržava odgovarajuću jedinicu analize, tj. posebno poglavlje, potpoglavlje ili odlomak u kojem se izrijeком iskazuje odredba znanosti pomorskog i općeprometnog prava ili pravne znanosti općenito.

2.15. Pravo društava

Udžbenik iz prava društava, J. Barbić, *Pravo društava. Knjiga prva. Opći dio*, Zagreb, Organizator, 2008.¹²¹, ne sadržava posebno poglavlje, ali sadržava četiri odlomka o znanosti prava društava (pod nazivom “pravna književnost”) u okviru poglavlja “Izvori prava društava”.¹²² Istraživanje je pokazalo da je u udžbeniku izrijeком iskazana odredba (predmet, ciljevi i metode) znanosti prava društava.

Prema analiziranim odlomcima, predmet znanosti prava društava su pravni instituti prava društava.¹²³ Ciljevi znanosti prava društava su objašnjenje pravnih instituta prava društava, preporučivanje rješenja *de sententia ferenda* (kako bi se osigurala dobra primjena normi prava društava) i preporučivanje rješenja *de lege ferenda* (kao pomoć unapređenju pravnog sustava).¹²⁴ Pritom se kao razlozi za davanje preporuka *de sententia ferenda* navode pogrešnost propisa, pravne praznine u propisima i proturječnost propisa¹²⁵, iz čega proizlazi da su kriteriji za davanje tih preporuka “ispravnost”, potpunost i dosljednost propisa. Iz analiziranog teksta proizlazi da su osnovni izvori spoznaja pri davanju preporuka *de lege ferenda* uvidi stečeni poredbenom metodom.¹²⁶ Kao metoda znanosti prava društava navodi se samo poredbena metoda, premda implicitno iz teksta proizlazi da se znanost prava društava služi barem još metodama popunjavanja

¹²¹ Uz ovu knjigu, udžbenik čine i knjige: Barbić, J., *Pravo društava. Knjiga druga. Društva kapitala. Svezak I. Dioničko društvo*, Organizator, Zagreb, 2020. i Barbić, J., *Pravo društava. Knjiga druga. Društva kapitala. Svezak II. Društvo s ograničenom odgovornošću, društvo za uzajamno osiguranje, kreditna unija, Europsko društvo (Societas Europea)*, Organizator, Zagreb, 2020.

¹²² Barbić, J., *Pravo društava. Knjiga prva. Opći dio*, Zagreb, Organizator, 2008., str. 57 – 58.

¹²³ *Ibid.*, str. 57.

¹²⁴ *Ibid.*, str. 57 – 58.

¹²⁵ *Ibid.*, str. 58.

¹²⁶ Vidi *ibid.*, str. 57 – 58. To potvrđuje i poglavlje “Uzori pri izradi Zakona” (*ibid.*, str. 100 – 102).

pravnih praznina i metodama rješavanja antinomija.¹²⁷

U analiziranim se odlomcima ne govori o tome uključuju li pravnoznanstvena istraživanja prava društava određeni stupanj interdisciplinarnosti.

2.16. Radno i socijalno pravo

Udžbenik iz radnog i socijalnog prava, A. Ravnić, *Osnove radnog prava – domaćeg, usporednog i međunarodnog*, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 2004., sadržava posebno poglavlje o znanosti radnog prava “Znanost o radnom pravu”¹²⁸, a odredba discipline dijelom se nalazi i u potpoglavlju “Neformalna tumačenja”.¹²⁹ Istraživanje je pokazalo da je u udžbeniku izrijekom iskazana odredba (predmet, ciljevi i metode) znanosti radnog prava.

Prema analiziranom poglavlju, predmet znanosti radnog prava su: pravne činjenice (npr. isplata plaće, trajanje radnog odnosa, štrajk), izvanpravne (nepravne) činjenice (tj. one koje nisu pravno uređene) (npr. spol i rasa, ako nisu pravno uređeni, gospodarski rast, stupanj kulturnog razvoja, tradicija), pravne uopćenosti (npr. pravne norme, pojmovi poput pojedinačnog i kolektivnoga radnog odnosa, načela poput načela jednake plaće za rad jednake vrijednosti, teorije poput ugovorne teorije o kolektivnom ugovoru) i izvanpravne (nepravne) uopćenosti (npr. pojam ekonomičnosti rada, tržište rada, pravednost, radna teorija vrijednosti).¹³⁰

Prema analiziranom poglavlju, ciljevi znanosti radnog prava su: “1) osmisliti i objasniti pravni sustav, dogmatski izraditi pravne institute i druge radnopravne pojmove; 2) utvrditi što je zajedničko svim tim pojmovima, uskladiti ih i povezati te zatim od njih stvoriti sustav radnog prava; 3) objasniti i doktrinarano tumačiti (*opiniones doctorum*) pravila radnog prava sa svrhom da se unaprijedi radnopravna praksa; 4) predložiti povoljnija pravna rješenja od postojećih i pri tome voditi računa o pojedinačnim, kolektivnim i općim interesima; 5) pomoći da se dosljedno, jednako, ravnopravno i objektivno primjenjuju pravna pravila (norme)”.¹³¹ Osim toga, ciljevi su radnopravne znanosti i objašnjenje društvene uvjetovanosti pozitivnoga radnog prava i njegovih društvenih posljedica¹³²

¹²⁷ *Ibid.*, str. 57 – 58.

¹²⁸ Ravnić, A., *Osnove radnog prava – domaćeg, usporednog i međunarodnog*, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 2004., str. 1 – 19. Doduše, taj dio udžbenika trenutačno ne spada u obvezno ispitno gradivo iz predmeta radno i socijalno pravo.

¹²⁹ *Ibid.*, str. 494 – 499.

¹³⁰ *Ibid.*, str. 8 – 9.

¹³¹ *Ibid.*, str. 15 – 16.

¹³² *Ibid.*, str. 10 – 11.

te predviđanje (budućeg) razvoja svog predmeta istraživanja.¹³³ Iz navedenoga proizlazi da se ciljevi znanosti radnog prava sastoje u opisu, objašnjenju i usustavljenju radnog prava, predviđanju njegova razvoja te predlaganju boljih rješenja *de lege ferenda* i *de sententia ferenda*. Pritom se kao kriterij za preporučivanje boljih pravnih rješenja navodi “usklađenost s društvenom stvarnošću”.¹³⁴ Na temelju rezultata analize pravne i izvanpravne prakse, znanost radnog prava “može najkonkretnije upozoravati pravotvorce i primjenjivače prava na nelogičnosti i neprimjerenosti određenih normi u promijenjenim okolnostima”.¹³⁵

Prema analiziranom poglavlju, znanost radnog prava rabi ponajprije tzv. čisto pravne metode, poput dogmatske, usporedne, logične, povijesne i jezične metode.¹³⁶ Pravne metode, čini se, obuhvaćaju metode tumačenja (jezično, logičko, sustavno, razvojno, teleološko, restriktivno/ekstenzivno tumačenje, tumačenje prema analogiji).¹³⁷ Nadalje, uz pravne metode, znanost radnog prava rabi “statističku metodu, metodu velikih brojeva, iskustvenu i pokusnu metodu i dr.” te “metode drugih neegzaktnih znanosti, primjerice etike, sociologije, političke ekonomije i dr. s ciljem da utvrdi određene nepravne činjenice i uopćenosti”.¹³⁸

Kada je riječ o interdisciplinarnosti istraživanja, u udžbeniku se izrijeком navodi da je znanost radnog prava “osobito ... vezana uz bliske nepravne discipline, primjerice uz organizaciju rada, ekonomiku rada, sociologiju rada (ili industrijsku sociologiju), psihologiju rada i dr.”.¹³⁹ Za znanost radnog prava važna je i sociologija prava, koja “s pravnosociološkog stajališta prosuđuje svrhu sklapanja kolektivnog ugovora, procjenjuje socijalni dijalog između organizacija radnika i poslodavaca, socijalni mir i dr., što sve zajedno pomaže znanosti radnog prava da prouči i istraži te ključne izvanpravne sadržaje¹⁴⁰ kolektivnih radnih odnosa”.¹⁴¹ Osim toga, kao pomoćna znanstvena disciplina “kojom se pravna znanost koristi ili bi se njome trebala koristiti” navodi se i filozofija prava.¹⁴² Prema analiziranom tekstu, interdisciplinarnost istraživanja radnog prava sastoji se u korištenju spoznajama drugih znanstvenih disciplina, ali i korištenju njihovim metodama istraživanja.

¹³³ *Ibid.*, str. 7 i 15.

¹³⁴ *Ibid.*, str. 16.

¹³⁵ *Ibid.*

¹³⁶ *Ibid.*, str. 9.

¹³⁷ Vidi *ibid.*, str. 494 – 499.

¹³⁸ *Ibid.*, str. 9 – 10.

¹³⁹ *Ibid.*, str. 12.

¹⁴⁰ Doduše, iz teksta nije posve jasno što točno radnopravna znanost proučava i istražuje izvan onoga što svojim istraživanjima utvrđuje sociologija prava.

¹⁴¹ Ravnić, *op. cit.* u bilj. 128., str. 13.

¹⁴² *Ibid.*

3. PREVLAĐAVAJUĆE SHVAĆANJE PRAVNE ZNANOSTI

Na temelju rezultata istraživanja sadržaja suvremenih udžbenika iz obveznih pozitivnopravnih predmeta, u ovome poglavlju utvrđujemo prevladavajuće shvaćanje pravne znanosti koje proizlazi iz udžbenika u kojima je izrijekom iskazana odredba pravnoznanstvene discipline kojoj pripadaju (ili pravne znanosti općenito). Preciznije, utvrđujemo prevladavajuće shvaćanje predmeta, ciljeva i metoda pravne znanosti te prevladavajuće shvaćanje glede interdisciplinarnosti pravnoznanstvenih istraživanja. Podatke iz udžbenika analiziramo prema kategorijama i potkategorijama osnovnih tema istraživanja.

3.1. Predmet pravne znanosti

Odredba predmeta pravne znanosti analizirana je prema sljedećim potkategorijama: opće pravne norme, pojedinačne pravne norme, povijesni razvoj prava, društveni odnosi, vrijednosti.

Tablica 5

Predmet pravne znanosti u udžbenicima iz pozitivnopravnih predmeta koji sadržavaju odredbu predmeta pravne znanosti (ukupno 12 udžbenika)

Predmet	Udžbenici (broj)	Udžbenici (%)
Opće pravne norme	12	100,00
Pojedinačne pravne norme	2	16,67
Povijesni razvoj prava	3	25,00
Društveni odnosi i vrijednosti	3	25,00

U svih 12 udžbenika u kojima postoji odredba predmeta pravnoznanstvene discipline kojoj pripadaju (ili pravne znanosti općenito), kao predmet odgovarajuće pravnoznanstvene discipline određuju se opće pravne norme (vrijedeće, buduće, domaće, strane), pod različitim nazivima (pravne norme, pravila, načela, pravno uređenje, pravni instituti, propisi, zakonodavstvo, pozitivno pravo, [objektivno] pravo, jezično-normativni iskazi pravnog uređenja, [apstraktni] pravni odnosi). U znatno manjoj mjeri se kao predmet pravnoznanstvenih disciplina navode: povijesni razvoj pravnih instituta i/ili pravnih grana (tri udžbenika), fenomen prava i/ili uzroci stvaranja prava i/ili društveni učinci prava i/ili izvanpravne činjenice i uopćenosti (koje uključuju vrijednosti) (tri udžbenika), i pojedinačne pravne norme, tj. praksa ostvarivanja, provedbe ili primjene općih pravnih normi (dva udžbenika).

Dakle, može se zaključiti da su, prema prevladavajućem shvaćanju, predmet pravne znanosti opće pravne norme, a znatno manjim dijelom povijesni razvoj prava, društveni odnosi i vrijednosti (kao uzročnici i učinci pravnih normi) i pojedinačne pravne norme.

3.2. Ciljevi pravne znanosti

Odredba ciljeva pravne znanosti analizirana je prema sljedećim potkategorijama: opis, objašnjenje, usustavljenje, ocjena, predviđanje, preporučivanje te poboljšanje uvjeta života. Opis prava analiziran je prema sljedećim potkategorijama: opis prava “u knjigama” (s potkategorijama opis mogućih značenja normativnih tekstova te opis vrijedećih tumačenja) i opis prava “u praksi” (s potkategorijama opis sudske prakse i opis normi koje sudci stvarno primjenjuju). Objašnjenje kao cilj analizirano je prema tome je li riječ o pravnom (na temelju pravnih načela) ili izvanpravnom (npr. sociološkom, ekonomskom, politološkom, etičkom) objašnjenju. Usustavljenje prava analizirano je prema potkategorijama racionalni kriteriji vrijednosne suvislosti, potpunosti i dosljednosti te klasifikacijske jedinice pravni instituti, pravne grane i pravna područja, ocjena prava prema potkategorijama pravna i izvanpravna ocjena, a preporučivanje primjerenijeg prava prema potkategorijama preporučivanje *de lege ferenda* i *de sententia ferenda*.

Tablica 6

Ciljevi pravne znanosti u udžbenicima iz pozitivnopravnih predmeta koji sadržavaju odredbu ciljeva pravne znanosti (ukupno 12 udžbenika)

Ciljevi	Udžbenici (broj)	Udžbenici (%)
Opis prava	10	83,33
Usustavljenje prava	8	66,67
Pravno objašnjenje prava	3	25,00
Izvanpravno objašnjenje prava	2	16,67
Ocjena prava	4	33,33
Predviđanje	1	8,33
Preporučivanje <i>de lege ferenda</i>	11	91,67
Preporučivanje <i>de sententia ferenda</i>	7	58,33
Opisivanje povijesnog razvoja prava	3	25,00
Opisivanje ostvarivanja prava	2	16,67
Poboljšanje uvjeta života	1	8,33

Od ukupno 12 udžbenika u kojima je izrijeком iskazana odredba ciljeva pravnoznanstvene discipline kojoj pripadaju (ili pravne znanosti općenito), u njih 11 se kao cilj pravnoznanstvene discipline (ili pravne znanosti općenito) određuje preporučivanje (predlaganje) primjerenijih (boljih) rješenja zakonodavcu (*de lege ferenda*). Zatim, u deset se kao cilj određuje opis (pozitivnog) prava (općih pravnih normi, pravnog uređenja), pod različitim nazivima (opisivanje/deskripcija prava, istraživanje *de lege lata*, tumačenje, utvrđivanje sadržaja i smisla pravnih normi, poznavanje i izučavanje pravnih normi, spoznavanje i prikazivanje postojećeg prava, otkrivanje smisla pozitivnopravnih instituta, utvrđivanje kakvo pravo jest, utvrđivanje pravnih načela). U osam se navodi usustavljenje (sistematizacija) postojećeg prava, a u sedam davanje preporuka sudcima glede primjerenijeg (boljeg) tumačenja i primjene prava (*de sententia ferenda*).

U četiri udžbenika se kao cilj pravnoznanstvene discipline (ili pravne znanosti općenito) određuje ocjena (kritika) postojećeg prava, u tri, čini se, pravno objašnjenje,¹⁴³ a u dva izvanpravno (npr. sociološko, ekonomsko, politološko, etičko) objašnjenje postojećeg prava (pravnih odnosa ili pravnih instituta). U tri se udžbenika kao cilj određuje opisivanje povijesnog razvoja (razvojnih tendencija) prava (i/ili dogmatike prava), u dva opisivanje prakse primjene (provedbe ili ostvarivanja) prava, u jednom poboljšanje uvjeta života i u jednom predviđanje razvoja predmeta istraživanja.

Dakle, može se zaključiti da su, prema prevladavajućem shvaćanju, ciljevi pravne znanosti ponajprije opis i usustavljenje prava te davanje preporuka glede budućeg prava (*de lege ferenda*) i tumačenja i primjene postojećeg prava (*de sententia ferenda*).

¹⁴³ Pritom iz analiziranih tekstova nije posve jasno misli li se pod "objašnjenjem" zapravo na opisivanje prava ili na (pravno) objašnjenje/opravljanje, u smislu objašnjenja/opravljanja pojedinih pravnih rješenja na temelju pravnih načela.

Tablica 7

Podrobnost opisa cilja opisa prava u udžbenicima iz pozitivnopravnih predmeta koji kao cilj pravne znanosti navode opis prava (ukupno deset udžbenika)

Opis prava		Udžbenici (broj)		Udžbenici (%)	
Pravo u knjigama	moguća značenja normativnih tekstova	6	0	60,00	0,00
	vrijedeća tumačenja		0		0,00
Pravo u praksi	sudska praksa	1	0	10,00	0,00
	stvarno primijenjene norme		0		0,00
Općenito		3		30,00	
Ukupno		10		100,00	

Iz dobivenih rezultata proizlazi da se u udžbenicima ne navodi detaljnije u čemu se sastoji opisivanje pravnih normi. Ipak, iz barem šest udžbenika proizlazi da se opisivanje prava sastoji u opisivanju pravnih normi u smislu opisivanja tzv. prava u knjigama (*law in books*). Takav zaključak proizlazi iz formulacija poput: “protumačiti smisao i sadržaj pravnog teksta”, “tumačenje pravnog teksta”, “utvrđivanje sadržaja i smisla zakona”, “analiza jezično-normativnih iskaza svim standardnim metodama tumačenja kako bi se što lakše mogao ustanoviti pravi smisao normi”, “poznavanje i izučavanje (analiziranje, komentiranje) propisa”, “tumačenje pravnih izvora” i “pridavanje sadržaja izrazima zakonskog teksta”. Međutim, ni u jednom od ovih udžbenika se izriječno ne kaže sastoji li se opisivanje pravnih normi u opisivanju mogućih, prihvatljivih značenja normativnih tekstova ili utvrđivanju njihova tzv. vrijedećeg tumačenja.¹⁴⁴ Iz jednog udžbenika proizlazi da se opisivanje prava sastoji u opisivanju tzv. vrijedećeg prava, “prava u praksi”, onoga koje se stvarno primjenjuje u praksi (*law in action*). Međutim, ni u tom udžbeniku nije izriječno navedeno sastoji li se opisivanje vrijedećeg prava u opisivanju sudske prakse (tj. pravilnosti u rješavanju određenih vrsta sporova) ili opisivanju normi (*rationes decidendi*) koje se tim odlukama (stvarno) primjenjuju.¹⁴⁵

¹⁴⁴ O tim dvama načinima opisivanja “prava u knjigama” vidi Guastini, *op. cit.* u bilj 17, str. 397 – 399.

¹⁴⁵ O tim dvama načinima opisivanja “prava u praksi” vidi *ibid.*, str. 399 – 400.

Tablica 8

Učestalost navođenja kriterija usustavljanja prava i preporučivanja prava u udžbenicima iz pozitivnopravnih predmeta koji usustavljenje prava (ukupno osam udžbenika) i preporučivanje prava (ukupno 11 udžbenika) navode kao ciljeve pravne znanosti

Kriteriji	Udžbenici (broj)	Udžbenici (%)
Kriteriji za usustavljanje prava	0/8	0,00
Kriteriji za preporučivanje prava	3/11	27,27

Iako se u većini udžbenika usustavljenje (sistematizacija) prava određuje kao jedan od temeljnih ciljeva pravne znanosti, ni u jednom od udžbenika ne navode se kriteriji usustavljanja prava. Preciznije, ni u jednom od udžbenika se izrijekom ne navodi da se pravnoznanstveno usustavljanje prava provodi, primjerice, razvrstavanjem pravnih normi u klasifikacijske jedinice pravni instituti (ustanove), pravne grane i pravna područja¹⁴⁶ ili prema racionalnim kriterijima vrijednosne suvislosti (svođenje skupova pravnih pravila na pravna načela), dosljednosti (otklanjanje proturječja) i potpunosti pravnog uređenja (popunjavanje praznina).¹⁴⁷

Kada je riječ o kriterijima za (ocjenu postojećeg i)¹⁴⁸ preporučivanje novoga pravnog uređenja, oni se navode u samo tri udžbenika, unatoč tomu što se, kao i usustavljenje, i preporučivanje *de lege ferenda* (i preporučivanje *de sententia ferenda*) navode kao ciljevi pravne znanosti u većini udžbenika koji imaju izričitu odredbu pravne znanosti. U dva se udžbenika kao kriteriji navode izvanpravni kriteriji “zahtjevi vremena” i usklađenost s društvenom stvarnošću, a u jednojme pravni kriterij opća načela prava. Osim toga, u četiri se udžbenika, iako se u njima ne navode kriteriji za (ocjenu postojećeg i) preporučivanje novog prava, navode izvori spoznaja za primjenu tih kriterija. U sva se četiri udžbenika kao izvori spoznaja navode uvidi o stranim pravnim uređenjima dobiveni primjenom poredbene metode, a u dva od tih udžbenika kao izvori spoznaja navode se i uvidi drugih (ne pravnih) znanosti.

¹⁴⁶ O znanstvenom usustavljenju prava razvrstavanjem prema klasifikacijskim jedinicama (pravni institut, grana, područje) vidi Visković, *op. cit.* u bilj. 17, str. 268 i d.

¹⁴⁷ O racionalnim kriterijima usustavljanja vidi Ratti, *op. cit.* u bilj. 17.

¹⁴⁸ Samo se u jednom udžbeniku izrijekom navodi da je riječ (i) o kriterijima za ocjenu postojećega pravnog uređenja. Međutim, možemo pretpostaviti da se kriteriji preporučivanja novoga pravnog uređenja u određenoj mjeri preklapaju s kriterijima ocjene postojećega pravnog uređenja, iako će često biti potrebno formulirati zasebne, dodatne kriterije za davanje preporuka. Vidi Kestemont, *op. cit.* u bilj. 17, str. 65 – 66.

3.3. Metode pravne znanosti

Odredba metode pravne znanosti analizirana je prema sljedećim potkategorijama: dogmatska, povijesna, poredbena, sociološka i aksiološka metoda.¹⁴⁹ Za analizu odredbe dogmatske metode korištene su potkategorije: utvrđivanje izvora prava, tumačenje, argumentacija, utvrđivanje valjanosti, djelovnosti i primjenljivosti normi, utvrđivanje normativnih hijerarhija, utvrđivanje i rješavanje antinomija, utvrđivanje i popunjavanje pravnih praznina, konstruiranje neizraženih načela, konstruiranje doktrinarnih pojmova i klasifikacija normi.

Tablica 9

Metode pravne znanosti u udžbenicima iz pozitivnopravnih predmeta koji sadržavaju odredbu metoda pravne znanosti (ukupno osam udžbenika)

Metode	Udžbenici (broj)	Udžbenici (%)
Dogmatska	6	75,00
Povijesna	2	25,00
Poredbena	6	75,00
Sociološka	4	50,00
Aksiološka	0	0,00

Od ukupno osam udžbenika u kojima je izrijekom iskazana odredba metode pravnoznanstvene discipline kojoj pripadaju (ili pravne znanosti općenito), u njih šest se kao metoda pravnoznanstvene discipline (ili pravne znanosti općenito), pod različitim nazivima (dogmatska, normativna, pravna metoda) navodi dogmatska metoda ili se navode pojedine metode koje se uobičajeno smatraju dijelom dogmatske metode (metode tumačenja, popunjavanja praznina, rješavanja antinomija, konstruiranja doktrinarnih pojmova).

Nadalje, u šest se udžbenika navodi poredbena metoda, u četiri udžbenika metode društvenih istraživanja ili sociološka metoda ili pojedine metode društvenih istraživanja (ispitivanje javnog mijenja, sustavno promatranje, statistička analiza, pokus), u dva povijesna metoda, a u jednome, pod nazivom "standardne metode znanstvenog istraživanja", metode indukcije i dedukcije, analize i sinteze, apstrakcije i generalizacije, klasifikacije, deskripcije i kompilacije, koje nismo obuhvatili mjernim instrumentom kao zasebnu kategoriju.¹⁵⁰

¹⁴⁹ O tipologiji metoda pravne znanosti vidi Pavčnik, *op. cit.* u bilj. 18.

¹⁵⁰ Navedene metode pripadaju općim metodama znanstvene spoznaje, razredima

Zanimljivo je istaknuti da se aksiološka metoda (metoda vrednovanja) ne navodi izrijekom ni u jednom od analiziranih udžbenika.

Dakle, može se reći da su, prema prevladavajućem, izrijekom iskazanom shvaćanju, osnovne metode pravne znanosti dogmatska i poredbena metoda, ali i da je zamjetno isticanje sociološke metode (metode društvenih istraživanja).

Istraživanje je pokazalo da se metode pravne znanosti u pravilu samo navode, bez dodatnog opisa i objašnjenja. Metode se, i to samo djelomično, opisuju u tek tri udžbenika. Tako se detaljnije opisuju metode tumačenja u dva udžbenika, a u jednom metoda konstruiranja doktrinarnih pojmova (kao metoda tzv. generalizirajuće apstrakcije).

3.4. Interdisciplinarnost pravnoznanstvenih istraživanja

Odredba interdisciplinarnosti istraživanja analizirana je prema sljedećim kategorijama: korištenje spoznajama druge znanstvene discipline i korištenje metodama druge znanstvene discipline.

Tablica 10

Odredba tipa interdisciplinarnosti pravnoznanstvenih istraživanja u udžbenicima iz pozitivnopravnih predmeta koji uključuju interdisciplinarnost pravnoznanstvenih istraživanja (ukupno pet udžbenika)

Tip interdisciplinarnosti	Udžbenici (broj)	Udžbenici (%)
Korištenje spoznajama drugih znanosti	4	80,00
Korištenje spoznajama i metodama drugih znanosti	1	20,00
Ukupno	5	100,00

Od ukupno 12 udžbenika u kojima je izrijekom iskazana odredba pravnoznanstvene discipline kojoj pripadaju (ili pravne znanosti općenito), u njihovih pet navodi se da pravnoznanstvena disciplina kojoj pripadaju (ili pravna znanost općenito) uključuje određeni stupanj interdisciplinarnosti istraživanja pra-

metoda formiranja i ekspliciranja pojmova (npr. analiza, sinteza, apstrakcija, generalizacija, klasifikacija) i metoda izvođenja i zasnivanja sudova (npr. induktivna i deduktivna metoda), i kao takve ih uzimamo uključenima u metode obuhvaćene mjernim instrumentom.

va. Kada je riječ o tipu interdisciplinarnosti, dva udžbenika izrijekom u pravnoznanstvena istraživanja uključuju korištenje spoznajama drugih, nepravni znanstvenih disciplina, dva udžbenika (implicitno) uključuju barem korištenje spoznajama drugih, nepravni znanstvenih disciplina, a jedan udžbenik izrijekom uključuje korištenje spoznajama i, čini se, barem dijelom korištenje metoda drugih znanstvenih disciplina.¹⁵¹

Dakle, ne može se reći da prema prevladavajućem, izrijekom iskazanom shvaćanju u udžbenicima iz pozitivnopravnih predmeta na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, pravnoznanstvena istraživanja uključuju neki stupanj interdisciplinarnosti, ali je broj udžbenika u kojima se upućuje na interdisciplinarnost ipak znatan. Kad je riječ o tipu interdisciplinarnosti, prevladavajuće je shvaćanje da pravnoznanstvena istraživanja koja uključuju interdisciplinarnost uglavnom uključuju korištenje spoznajama drugih, nepravni znanosti.

4. ZAKLJUČAK

Rezultati provedenog istraživanja u velikoj mjeri potvrđuju hipotezu da analizirani udžbenici sadržavaju izrijekom iskazanu odredbu pravnoznanstvene discipline kojoj pripadaju i/ili pravne znanosti općenito (hipoteza H1), budući da takvu odredbu sadržava 75,00 % od ukupno 16 analiziranih udžbenika. Međutim, prema navedenim rezultatima, analizirani udžbenici uglavnom ne sadržavaju posebno poglavlje ili potpoglavlje o pravnoznanstvenoj disciplini kojoj pripadaju pa hipoteza H1.1 nije potvrđena. Takvih je svega 37,50 % udžbenika, dok ih još 25,00 % sadržava samo zaseban odlomak o odgovarajućoj pravnoznanstvenoj disciplini, a 12,50 % zasebno poglavlje o pravnoj znanosti općenito. U 50,00 % udžbenika određeni su i predmet i ciljevi i metode discipline, a u 25,00 % udžbenika samo predmet i ciljevi. Dakle, predmet i ciljevi disciplina određeni su u 75,00 %, a metode u svega 50,00 % ukupnog broja udžbenika. Prema tome, možemo zaključiti da su rezultati istraživanja u velikoj mjeri potvrdili podhipoteze H1.2 i H1.3, prema kojima udžbenici sadržavaju izrijekom iskazanu odredbu predmeta i ciljeva pravnoznanstvene discipline kojoj pripadaju i/ili pravne znanosti općenito. S druge strane, podhipoteza da udžbenici sadržavaju odredbu metoda odgovarajuće pravnoznanstvene discipline ili pravne znanosti općenito (H1.4) potvrđena je za polovicu ukupnog broja analiziranih udžbenika.

S obzirom na to da se u svih 12 udžbenika u kojima je određen predmet discipline kao predmet navode opće pravne norme, hipoteza H2 potvrđena je u

¹⁵¹ O različitim tipovima interdisciplinarnosti (u pravnoznanstvenim istraživanjima) vidi Taekema, van Klink, *op. cit.* u bilj. 19.

cijelosti. Iako nisu postavljene hipoteze u vezi s ostalim mogućim predmetima pravne znanosti, valja još jednom istaknuti da pojedinačne pravne norme, povijesni razvoj prava, društveni odnosi i vrijednosti predstavljaju tek manji dio izrijealom iskazanoga shvaćanja predmeta pravne znanosti.

Prema hipotezi H3, prevladavajuće izrijealom iskazani ciljevi pravne znanosti u udžbenicima koji sadržavaju odredbu ciljeva pravnoznanstvene discipline ili pravne znanosti općenito (ukupno 12 udžbenika) su opis i usustavljenje općih pravnih normi, ocjena (kritika) postojećega pravnog uređenja te preporučivanje novoga pravnog uređenja (diskurs *de lege ferenda*). Međutim, dok se u 91,67 % takvih udžbenika kao cilj pravnoznanstvene discipline (ili pravne znanosti općenito) određuje preporučivanje (predlaganje) primjerenijih (boljih) rješenja zakonodavcu (*de lege ferenda*), u 83,33 % opis (pozitivnog) prava, a u 66,67 % usustavljenje (sistematizacija), ocjena (kritika) se kao cilj navodi u tek 33,33 % udžbenika. S obzirom na to da se ocjena (kritika) postojećega pravnog uređenja kao cilj pravne znanosti navodi u samo 33,33 % udžbenika, hipoteza H3 potvrđena je samo u odnosu na prva tri cilja.

S druge strane, iz rezultata istraživanja proizlazi da se davanje preporuka sudcima glede primjerenijeg (boljeg) tumačenja i primjene prava (diskurs *de sententia ferenda*) kao cilj pravne znanosti pojavljuje razmjerno često, odnosno u 58,33 % udžbenika koji sadržavaju odredbu ciljeva pravnoznanstvene discipline ili pravne znanosti općenito, što je suprotno hipotezi H5.

Kad je riječ o podrobnosti opisa ciljeva pravne znanosti, iz 50,00 % udžbenika koji sadržavaju odredbu ciljeva odgovarajuće pravnoznanstvene discipline ili pravne znanosti proizlazi da se opisivanje prava sastoji u opisivanju pravnih normi u smislu opisivanja tzv. prava u knjigama (*law in books*), no ne navodi se izrijealom u čemu se takav opis sastoji, a iz 8,33 % takvih udžbenika proizlazi da se opisivanje prava sastoji u opisivanju tzv. prava u praksi (*law in action*). Ni u jednom od udžbenika ne navode se kriteriji usustavljivanja prava, a oni za (ocjenu postojećeg i) preporučivanje novoga pravnog uređenja navode se u samo 25,00 % udžbenika. Dakle, iz istraživanja proizlazi da su potvrđene hipoteze H4.1, H4.2 i H4.3., prema kojima se u udžbenicima u pravilu ne navodi izrijealom u čemu se sastoji opisivanje pravnih normi, ne navode se kriteriji za usustavljivanje općih pravnih normi, ni kriteriji za ocjenjivanje postojećeg i preporučivanje novoga pravnog uređenja. Iz toga proizlazi da je potvrđena i hipoteza H4.

Iako u vezi s kriterijem za preporuke *de sententia ferenda*, s obzirom na H5, nije postavljena hipoteza, valja istaknuti da se ni za ovaj cilj uglavnom ne navode kriteriji. Prema tome, može se zaključiti da analizirani udžbenici vrlo malo pozornosti posvećuju podrobnijoj razradbi ciljeva pravne znanosti.

Od ukupno osam udžbenika u kojima je izrijekom iskazana odredba metode, u njih 75,00 % se kao metode pravnoznanstvene discipline (ili pravne znanosti općenito) navode dogmatska i poredbena metoda. Slijedi da se navedene dvije metode, u skladu s hipotezom H6, doista pojavljuju u pretežnom broju udžbenika koji sadržavaju odredbu metode. U 50,00 % udžbenika koji sadržavaju odredbu metode se kao izrijekom iskazana metoda pravnih znanosti pojavljuje i sociološka metoda.

S obzirom na to da se pojedine metode detaljnije opisuju u tek 37,50 % udžbenika koji sadržavaju odredbu metoda pravne znanosti, možemo reći da je istraživanjem potvrđena hipoteza H7. Kao i kad je riječ o ciljevima, iz istraživanja proizlazi da analizirani udžbenici vrlo malo pozornosti posvećuju podrobnom izričitom opisivanju metoda pravne znanosti.

Na interdisciplinarnost istraživanja prava upućuje se u 31,25 % od ukupnog broja udžbenika iz pozitivnopravnih predmeta ili 41,67 % udžbenika koji sadržavaju odredbu pravne znanosti pa se ne može reći da je prevladavajuće, izrijekom iskazano shvaćanje da pravnoznanstvena istraživanja uključuju određeni stupanj interdisciplinarnosti, kao što je predviđala hipoteza H8. Ova hipoteza, dakle, nije potvrđena. Ipak, od udžbenika koji upućuju na interdisciplinarnost, prevladavajuće shvaćanje je da pravnoznanstvena istraživanja koja uključuju interdisciplinarnost uglavnom uključuju korištenje spoznajama drugih, nepravni znanosti, kako je i predviđeno hipotezom H8.1.

Zaključno, vjerujemo da je ovakvo istraživanje važno iz barem dvaju razloga. Prvo, nadamo se da bi ovo istraživanje moglo potaknuti pravne znanstvenike na više samorefleksije o predmetu, ciljevima i metodama pravnoznanstvenih disciplina kojima se bave. Smatramo da samorefleksija u znanosti općenito omogućava prepoznavanje i ispravljanje nedostataka u vlastitoj metodologiji te tako pridonosi jačanju metodološke utemeljenosti znanstvene discipline.¹⁵²

Nadalje, nadamo se da će ovo istraživanje i njegovi rezultati biti poticaj za daljnja, teorijska i empirijska, istraživanja o (hrvatskoj) pravnoj znanosti. Istraživanje otvara barem sljedeća pitanja. Prvo, ovo je istraživanje poticaj za istraživanja koja ispituju prevladavajuće izrijekom iskazano shvaćanje pravne znanosti, ali se razlikuju od ovog po udžbenicima koji predstavljaju jedinicu analize, bilo da je riječ o udžbenicima koji su bili dio obvezne literature iz obveznih pozitivnopravnih predmeta na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu u nekom drugom (ranijem) razdoblju, bilo da je riječ o udžbenicima iz nekih

¹⁵² Izričitost oko metodologije pridonosi i boljoj kontroli i mogućnosti ocjene znanstvenog rada od drugih znanstvenika. I time se pridonosi smanjenju pogrešaka, nepotpunosti ili pristranosti. O važnosti izričite metodologije u pravnim istraživanjima vidi Kestemont, *op. cit.* u bilj. 17, str. 1 – 4.

drugih predmeta ili udžbenicima koji se rabe na drugim pravnim fakultetima. Dovoljan broj takvih dodatnih istraživanja omogućio bi donošenje zaključka o prevladavajućem izrijetkom iskazanom zaključku u hrvatskoj pravnoj znanosti općenito.

Sljedeće pitanje koje se otvara jest kako hrvatski pravni znanstvenici doista obavljaju djelatnost pravne znanosti. Takvo se istraživanje nadovezuje na ovo na dva načina. Prvo, ovo je istraživanje utvrdilo da izrijetkom iskazano shvaćanje jednostavno ne odgovara na sva pitanja koja smo u radu postavili u vezi s metodologijom pravnih znanosti. Na ova bi pitanja pomoglo odgovoriti ispitivanje "prakse" pravne znanosti. Drugo, zanimljivo je istraživačko pitanje i koliki stupanj preklapanja postoji između izrijetkom iskazanog shvaćanja pravne znanosti i onog shvaćanja koje proizlazi iz načina na koji se pravna znanost zaista prakticira. Za kraj navodimo, makar samo radi primjera, da bi ovakvo daljnje istraživanje moglo ispitati što točno podrazumijeva opisivanje prava, koji se kriteriji rabe za usustavljivanje prava, ocjenjivanje i preporučivanje *de lege ferenda* i *de sententia ferenda* te koliko su pravna istraživanja doista interdisciplinarna i u kojem smislu.

LITERATURA

- Andrassy, J., *et al.*, *Međunarodno pravo I*, Školska knjiga, Zagreb, 2010.
- Barbić, J., *Pravo društava. Knjiga prva. Opći dio*, Organizator, Zagreb, 2008.
- Borković, I., *Upravno pravo*, Narodne novine, Zagreb, 2002.
- Cownie, F., *Legal Academics*, Hart Publishing, Oxford, 2004.
- Ćapeta, T.; Rodin, S., *Osnove prava Europske unije*, Narodne novine, Zagreb, 2018.
- Dragičević, D., *et al.*, *Pravna informatika i pravo informacijskih tehnologija*, Narodne novine, Zagreb, 2015.
- Gavella, N., *et al.*, *Stvarno pravo*, Narodne novine, Zagreb, 2007.
- Gavella, N.; Belaj, V., *Nasljedno pravo*, Narodne novine, Zagreb, 2008.
- Goldštajn, A., *Trgovačko ugovorno pravo. Međunarodno i komparativno*, Narodne novine, Zagreb, 1991.
- Guastini, R., *Sintaksa prava*, Naklada Breza, Zagreb, 2019.
- Horvatić, Ž., *et al.*, *Kazneno pravo. Opći dio I. Kazneno pravo i kazneni zakon*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2016.
- Hrabar, D., *et al.*, *Obiteljsko pravo*, Narodne novine, Zagreb, 2021.

- Jelčić, B., *et al.*, *Financijsko pravo i financijska znanost*, Narodne novine, Zagreb, 2008.
- Kestemont, L., *Handbook on Legal Methodology: From Objective to Method*, Intersentia Publishing, Cambridge, 2018.
- Klarić, P.; Vedriš, M., *Građansko pravo*, Narodne novine, Zagreb, 2014.
- Krapac, D., *Kazneno procesno pravo. Prva knjiga: Institucije*, Narodne novine, Zagreb, 2020.
- Lukić, R. D., *Metodologija prava*, SANU, Beograd, 1977.
- Padjen, I., *Metodologija pravne znanosti: pravo i susjedne discipline*, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 2015.
- Pavčnik, M., *Teorija prava. Prispevek k razumevanju prava*, GV Založba, Ljubljana, 2020.
- Pavić, D., *Pomorsko imovinsko pravo*, Književni krug, Split, 2006.
- Perić, B., *Država i pravni sustav*, Informator, Zagreb, 1994.
- Perić, B., *Struktura prava*, Informator, Zagreb, 1994.
- Radolović, A., *Pravna znanost kao izvor građanskog prava*, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, vol. 41, br. 1, 2020., str. 177 – 193.
- Ratti, G. B., *An Analysis of Some Juristic Techniques for Handling Systematic Defects in the Law*, u: T. Bustamante; C. Dahlman (ur.), *Argument Types and Fallacies in Legal Argumentation*, Springer, Dordrecht, 2015., str. 151 – 175.
- Ravnić, A., *Osnove radnog prava – domaćeg, usporednog i međunarodnog*, Pravni fakultet u Zagrebu, Zagreb, 2004.
- Ross, A., *On Law and Justice*, Oxford University Press, New York, 2019.
- Sajko, K., *Međunarodno privatno pravo*, Narodne novine, Zagreb, 2009.
- Siems, M. M.; Síthigh, D. M., *Why Do We Do What We Do? Comparing Legal Methods in Five Law Schools Through Survey Evidence*, u: van Gestel, R.; Micklitz, H.-W.; Rubin, E. L. (ur.), *Rethinking Legal Scholarship. A Transatlantic Dialogue*, Cambridge University Press, New York, 2017., str. 31 – 83.
- Smerdel, B., *Ustavno uređenje europske Hrvatske*, Narodne novine, Zagreb, 2020.
- Taekema, S.; van Klink, B., *On the Border. Limits and Possibilities of Interdisciplinary Research*, u: van Klink, B.; Taekema, S. (ur.), *Law and Method*, Mohr Siebeck, Tübingen, 2011.
- Triva, S.; Dika, M., *Građansko parnično procesno pravo*, Narodne novine, Zagreb, 2004.
- Visković, N., *Jezik prava*, Naprijed, Zagreb, 1989.
- Visković, N., *Pojam prava*, Pravni fakultet u Splitu, Split, 1976.

Visković, N., *Teorija države i prava*, Birotehnika, Zagreb, 2006.

Zrinščak, S. *et al.*, *Opća sociologija s uvodom u sociologiju prava*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2020.

Summary

Luka Burazin*

Svan Relac**

**UNDERSTANDING OF LEGAL SCIENCE IN
CONTEMPORARY COURSE TEXTBOOKS ON
POSITIVE LAW SUBJECTS AT THE FACULTY OF LAW,
UNIVERSITY OF ZAGREB**

The paper discusses the explicitly stated understanding of legal science as it appears in compulsory course textbooks on positive law subjects at the Faculty of Law, University of Zagreb. The first part of the paper describes the research problem and posits the corresponding hypotheses, states the research aims, describes the method of qualitative content analysis, and elaborates on the content units used (themes, categories and subcategories). The second part establishes the textbooks which contain an explicit determination of a branch of legal science that they belong to, or legal science in general, and the extent to which they contain it. Furthermore, it establishes how the subject matter, objectives and methods of legal science are defined in the textbooks and whether the textbooks include interdisciplinarity as a part of legal research. The third part determines the predominant understanding of the subject matter, objectives and methods of legal science and the predominant understanding of interdisciplinarity of legal research in the analyzed course textbooks. The conclusion contains a discussion of research results, determines the extent to which the hypotheses are confirmed and highlights the possible avenues of further empirical and theoretical research on (Croatian) legal science.

The research results demonstrate that the analyzed textbooks mostly contain at least an elementary determination of legal science, but differ greatly with respect to the placement, extent, and way of its elaboration. Furthermore, according to the predominant understanding, the subject matter of legal science are general legal norms. Its objectives are to describe the law, systematize it and to recommend more appropriate legislative solutions and ways of interpreting and applying it, while its methods are the dogmatic method,

* Luka Burazin, Ph. D., Associate Professor, Faculty of Law, University of Zagreb, Trg Republike Hrvatske 3, 10000 Zagreb; lburazin@unizg.pravo.hr;
ORCID ID: orcid.org/0000-0002-2437-8871

** Svan Relac, mag. iur., Assistant, Faculty of Law, University of Zagreb, Trg Republike Hrvatske 3, 10000 Zagreb; srelac@unizg.pravo.hr;
ORCID ID: orcid.org/0000-0002-1087-4962

the comparative method, and the sociological method. Objectives and methods are mostly just mentioned, without being described and explained. Finally, less than a half of the textbooks mention that legal research includes some level of interdisciplinarity, while the predominant understanding is that interdisciplinarity consists primarily in using insights from other scientific disciplines.

Keywords: legal science ; methodology of legal science ; subject matter of legal science ; objectives of legal science ; methods of legal science ; interdisciplinarity of legal research